

Γυναικοκτονία: Χρειαζόμαστε μια νέα εγκληματολογική και ποινική κατηγορία;

Μαργαρίτα Γασπαρινάτου

Επ.Καθηγήτρια Εγκληματολογίας & Αντεγκληματικής Πολιτικής,
Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής ΔΠΘ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη εστιάζει στη γυναικοκτονία ως ακραία μορφή έμφυλης βίας και στη σχετική συζήτηση που διεξάγεται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο αναφορικά με τη σκοπιμότητα εισαγωγής μιας νέας διακριτής εγκληματολογικής και ποινικής κατηγορίας, πέρα από την υπάρχουσα τυποποίηση του αδικήματος της ανθρωποκτονίας στον Ποινικό Κώδικα. Ταυτόχρονα, αναδεικνύονται οι κοινωνικές διαδικασίες που πλαισιώνουν τη συζήτηση αυτή, με αναφορά στη γενεαλογία του όρου, τα σημαινόμενα του, τη φαινομενολογία και τη θεσμική του αποτύπωση, αλλά και τη διαφοροποιημένη του ανάγνωση από διαφορετικές σχολές σκέψης στο πλαίσιο της φεμινιστικής θεωρίας, του δικαίου και της εγκληματολογίας. Επίσης, αναλύεται ο αντίκτυπος των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων στον τρόπο πρόσληψης του φαινομένου και στον τρόπο οργάνωσης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Στόχος της μελέτης είναι να διευρύνει το κάδρο της ανάλυσης γύρω από το ζήτημα της έμφυλης βίας, υποστηρίζοντας ότι η διαδικασία εγκληματοποίησης- ποινικοποίησης αφενός δεν είναι ουδέτερη και αφετέρου αποτελεί μία μόνο πτυχή ενός σύνθετου και πολύπτυχου ζητήματος με βαθιές απολήξεις στις δομές της κοινωνικής οργάνωσης.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Τα τελευταία χρόνια, η αποκάλυψη υποθέσεων σεξουαλικής παρενόχλησης και βιασμών στον χώρο του αθλητισμού και του πολιτισμού, που αποτέλεσαν την ελληνική εκδοχή του κινήματος #MeToo,¹ αλλά και υποθέσεις γυναικοκτονιών που απασχόλησαν έντονα τον δημόσιο λόγο,

1. Το Κίνημα Me Too, ή #MeToo, ξεκίνησε από την Αμερικανίδα ακτιβίστρια και θύμα σεξουαλικής κακοποίησης Tarana Burke το 2006, με στόχο να βοηθήσει αφροαμερικανικής καταγωγής γυναίκες, ιδίως έφηβες, οι οποίες είχαν υποστεί βιασμούς, σεξουαλική παρενόχληση, σωματική, λεκτική και ψυχολογική βία, να καταγγείλουν την κακοποίηση, να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και να διαμαρτυρηθούν δημόσια. Βλ. αναλυτικά την επίσημη ιστοσελίδα του κινήματος, <https://metoomvmt>.

επανάφεραν στο προσκήνιο το ζήτημα της έμφυλης βίας.² Ένα φαινόμενο αρκετά διαδεδομένο, κοινό μυστικό σε αρκετούς χώρους, αλλά και ταυτόχρονα αθέατο από την πολιτεία.³ Στη σχετική συζήτηση που άνοιξε στη χώρα μας, τα παραδοσιακά αιτήματα του φεμινιστικού κινήματος για εξάλειψη της έμφυλης ανισότητας και ανατροπή του συστήματος της πατριαρχίας μπολιάστηκαν με ποινολογικά αιτήματα για αυστηρότερη ποινική μεταχείριση των δραστών, που φτάνουν μέχρι τον βιολογικό ή τον κοινωνικό τους θάνατο.⁴

Πράγματι, η έντονη μιντιακή αναπαραγωγή υποθέσεων ακραίας έμφυλης βίας, δολοφονιών γυναικών από συζύγους ή συντρόφους, οδήγησε σε έναν έντονο κοινωνικό προβληματισμό, πυροδοτώντας τον δημόσιο διάλογο γύρω από τη σκοπιμότητα εισαγωγής μιας νέας διακριτής νομικής-ποινικής κατηγορίας, της γυναικοκτονίας, πέρα από την υπάρχουσα τυποποίηση της ανθρωποκτονίας στον Ποινικό Κώδικα. Η σχετική συζήτηση διεξάγεται εκ των πραγμάτων μέσα σε ένα κλίμα έντασης, δικαιολογημένης οργής και αγανάκτησης των θυμάτων, δημιουργώντας μια σαφή τάση προς την τιμωρητικότητα και μάλιστα από διαφορετικές φιλοσοφικές και ιδεολογικές αφετηρίες. Από τη μία, προτάσσονται οι θεωρητικές εκείνες προσεγγίσεις που στοιχίζονται γύρω από τις πολιτικές του «Νόμου και της Τάξης» ή της «Μηδενικής Ανοχής» και με μεγάλη ευκολία στρέφονται στο ποινικο-κατασταλτικό σύστημα, αξιώνοντας αυστηρότερη μεταχείριση, περισσότερη καταστολή και λιγότερα δικαιώματα, με στόχο την προστασία/άμυνα της κοινωνίας από «επικίνδυνους δράστες». Από την άλλη, δίπλα σε αυτόν τον συντηρητικό τιμωρητισμό συμπαρατάσσεται ένας προοδευτικός τιμωρητισμός ή αλλιώς ένας τιμωρητικός φεμινισμός που, στο όνομα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων ευάλωτων ομάδων, της προστασίας των θυμάτων και της ισότητας, αξιώνει επίσης αυστηρότερη μεταχείριση των δραστών, εκφράζοντας αιτήματα αχρήστευσης/ εξουδετέρωσης (incapacitation) των δραστών μέσα από την οριστική απομάκρυνση τους από την κοινωνία.

org/ (προσπελάστηκε 19/12/2022), και την επίσημη σελίδα του ελληνικού κινήματος MeToo, <https://metoogreece.gr/> (προσπελάστηκε 19/12/2022). Βλ. επίσης Πετράκη, Γ. (21/05/2018), «Η διεθνής απήχηση του κινήματος #Metoo και ο κρυμμένος θυμός των γυναικών», εφ. *ΑΥΓΗ*, ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/entheta/enthemata/276091_h-diethnis-arihisi-toy-kinimatos-metoo-kai-o-krymmenos-thymos-ton-gynaikon (προσπελάστηκε 19/12/2022).

2. Βλ. σχετικά Μιχαλακέλη, Α. (2020), «Η γυναικοκτονία στο δημόσιο λόγο και τη δημόσια σφαίρα», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, Τετράδια Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα: Gutenberg, σ. 87-96. Κάλφα, Μ. και Χατζηφωτίου, Σ. (2021), «Η αποτόπωση της έμφυλης βίας και της γυναικοκτονίας στον δημόσιο λόγο», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 243-255.

3. Πετράκη, Γ. (2020), «Οι γυναικοκτονίες είναι αόρατοι φόνοι», στο Γ. Πετράκη (επιμ.), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 19-31, σ. 24. Κασάπογλου, Α. (2022). «Εννοιολογικά ζητήματα, κοινωνικό πλαίσιο και πραγματικότητα γύρω από τις γυναικοκτονίες». *Crime Times*, τ. Ιουνίου 2022, ανακτήθηκε από: <https://www.crimetimes.gr/> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

4. Παρασκευόπουλος, Ν. (2021), «Οι γυναικοκτονίες του 2021», news247, 31/12/2021 ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/politiki/nikos-paraskeoyoylos-oi-gynaikoktonies-toy-2021.9479066.html> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

Ως εκ τούτου, η σχετική συζήτηση διεξάγεται στον δημόσιο διάλογο μέσα από έναν εναγκαλισμό με την τιμωρητικότητα που κατά παράδοξο τρόπο αποκτά τόσο συντηρητικό όσο και προοδευτικό πρόσημο, καθώς εκφράζεται και από κύκλους που παραδοσιακά τάσσονται υπέρ του κράτους δικαίου, υπέρ της αρχής της αναλογικότητας, κατά του ποινικού πληθωρισμού και του ποινικού λαϊκισμού και της εν γένει εργαλειοποίησης του ποινικού δικαίου ως πανάκειας για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Οι σκέψεις αυτές αποτέλεσαν την αφετηρία για τη διάρθρωση της παρούσας μελέτης, η οποία εστιάζει στη γυναικοκτονία, ως ακραία μορφή έμφυλης βίας, προσπαθώντας να ξετυλίξει το νήμα των αντικρουόμενων επιχειρημάτων γύρω από την εισαγωγή μιας νέας εγκληματολογικής και ποινικής κατηγορίας. Ταυτόχρονα, η μελέτη επιχειρεί να φωτίσει τις κοινωνικές διαδικασίες που πλαισιώνουν τη συζήτηση αυτή, ανατρέχοντας στη γενεαλογία του όρου και τα σημααινόμενα του, στη φαινομενολογία και τη θεσμική του αποτύπωση αλλά και στη διαφοροποιημένη του ανάγνωση από διαφορετικές σχολές σκέψης στο πλαίσιο της φεμινιστικής θεωρίας, του δικαίου και της εγκληματολογίας.

Ωστόσο, τα ερωτήματα που μας απασχόλησαν κατά τη συγγραφή ήταν πολύ περισσότερα. Μολονότι τα πεπερασμένα όρια μιας μελέτης δεν επιτρέπουν την εξάντληση τους, η καταγραφή τους έχει σημασία, στο βαθμό που διατρέχουν όλη την προβληματική και παραμένουν ανοικτά για επόμενη επιστημονική διερεύνηση. Έτσι, διερωτάται κανείς: Η νομική αναγνώριση του όρου γυναικοκτονία συνέχεται αποκλειστικά με την αυστηρότερη ποινική μεταχείριση του δράστη ή έχει αυτοτελή αξία; Σε ποιο βαθμό το ίδιο το δίκαιο, σε επίπεδο ποινικών ορισμών και διαδικασιών εγκληματοποίησης και ποινικοποίησης, αλλά και το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης (ΣΠΔ) εν γένει, σε επίπεδο εφαρμογής του νόμου, ενσωματώνουν και αναπαράγουν πατριαρχικές αντιλήψεις και έμφυλες ανισότητες; Πώς στέκεται η πολιτεία απέναντι σε τέτοιου είδους περιστατικά, τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και σε επίπεδο καταστολής; Μήπως η ίδια η επαφή των θυμάτων με το ΣΠΔ και τις δομές του οδηγεί σε δευτερογενή θυματοποίηση; Μήπως συχνά οι ίδιοι οι θεσμοί που είναι επιφορτισμένοι με τη διαχείριση αυτών των περιστατικών καταφεύγουν σε τεχνικές άρνησης, συγκάλυψης, συσκότισης, αδράνειας και δευτερογενούς θυματοποίησης;⁵ Τι γίνεται εάν το θύμα εκτός από γυναίκα ανήκει και σε ευάλωτη κατηγορία, εάν δηλαδή πρόκειται για ανήλικη, για αλλοδαπή πρόσφυγα ή μετανάστρια, ή εάν ανήκει στη ΛΟΑΤΚΙ+ (LGBTQI+) κοινότητα, ή ακόμα εάν πρόκειται για εκδιδόμενη γυναίκα, άνεργη ή εργαζόμενη σε μπαρ;⁶ Σε ποιο βαθμό δηλαδή εμπλέκεται το φύλο με την κοινωνική

5. Βλ. σχετικά Αποστολάκη, Μ. (2020), «Πώς το προβληματικό σύστημα απόκρισης των Αρχών στην έμφυλη βία οδηγεί στην αύξηση των γυναικοκτονιών», ανακτήθηκε από: <https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%91%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%AC%CE%BA%CE%B7.pdf> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

6. Σε αυτή την κατεύθυνση, βλ. Βαλασάκη, Μ., Πατέρας, Κ., Σκλάβου, Κ., Μαστρογιαννάκης, Α. (2021), «Πολλαπλές διακρίσεις και βία κατά των γυναικών: Υπηρεσίες υποστήριξης και θεωρητικές προεκτάσεις», στο Ν. Βαΐου, Γ. Πετράκη, και

θέση, την κοινωνική τάξη, την έμφυλη ταυτότητα και την εθνική προέλευση;⁷ Και, περαιτέρω, η έμφυλη βία είναι ανεξάρτητη από τη ρατσιστική, τη σεξιστική ή την ομοφοβική βία; Είναι ανεξάρτητη από τις διάφορες μορφές θεσμικής ή θεσμοποιημένης βίας, την αστυνομική, εθνικιστική, αντιμεταναστευτική ή εργασιακή βία, ή αναγκαστικά διασταυρώνεται και συνδυάζεται με όλες τις μορφές κανονικοποιημένης βίας που πηγάζουν ως αναγκαία επακόλουθα από δομές και σχέσεις ανισότητας, εξουσίας και κυριαρχίας;

II. Η ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΚΤΟΝΙΑΣ

Στην εννοιολογική ομπρέλα της έμφυλης βίας εντάσσονται όλες οι μορφές βίας (σωματική, ψυχολογική, λεκτική) που ασκούνται απέναντι σε άτομα λόγω του φύλου αλλά και της ταυτότητας φύλου τους, προσδιορισμός που δεν εξαντλείται στα όρια του βιολογικού φύλου, αλλά περιλαμβάνει και όλες τις έμφυλες υποκειμενικότητες (αρρενωπότητες και θηλυκότητες) του κοινωνικού φύλου που δεν εγγράφονται στο δίπολο άνδρας- γυναίκα.⁸ Έτσι, η έμφυλη βία μπορεί να στρέφεται κατά γυναικών ή ατόμων της ΛΟΑΤΚΙ+ (LGBTQI+) κοινότητας, αλλά και απέναντι σε άφυλα άτομα, περιλαμβάνοντας ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών και επιβλαβών πράξεων, καθώς και την απειλή αυτών, όπως ενδεικτικά η ανθρωποκτονία, η σωματική βλάβη, ο βιασμός, η σεξουαλική κακοποίηση, η σεξουαλική παρενόχληση, το «stalking» (η παρενοχλητική παρακολούθηση),⁹ ο εκφοβισμός στην εργασία, σε εκπαιδευτικά ιδρύματα ή οπουδήποτε αλλού (mobbing), η εκβίαση, ο ακρωτηριασμός γεννητικών οργάνων (π.χ. κλειτοριδεκτομή), ο υποχρεωτικός γάμος, η άρνηση επιλογής αναπαραγωγής, η πώληση γυναικών στο πλαίσιο σύναψης γάμου ή μη, η εξαναγκαστική πορνεία, η εμπορία ανθρώπων (trafficking), η εκδικητική πορνογραφία (revenge porn),¹⁰ η εξαναγκαστική εργασία, αλλά και διάφορες μορφές απαγορεύσεων που ενδέχεται να πηγάζουν από έθιμα, θρησκευτικές πρακτικές ή παραδόσεις, όπως η απαγόρευση ή άρνηση του δικαιώματος της μόρφωσης, της εκπαίδευσης, της εργασίας, της

Μ. Στρατηγάκη, (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ. 153-167. Χολέβα, Μ. Κ. (2021), «Το φαινόμενο της έμφυλης βίας σε γυναίκες- πρόσφυγες στην Ελλάδα», στο Ν. Βαΐου, Γ. Πετράκη, Μ. Στρατηγάκη, Μ. ό. π., σ. 169-182.

7. Γκασούκα, Μ. (2020), «Παλιά ιστορία σε σύγχρονα πλαίσια: θηλυκοκτονία/γυναικοκτονία. Πώς να μιλήσουμε για το ανείπωτο;», στο Γ. Πετράκη (επιμ.), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 55-69, σ. 61.

8. Παπαναγιώτου, Α. (2020), «Δίκαιο-αντιχηείο: Έμφυλες ταξινομίες, σεξιστικές ιστορίες, ετεροκανονικές οικονομίες», ανακτήθηκε από: <https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%91%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%AC-%CE%A0%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%BF%CF%85.pdf> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

9. Συκιώτου, Α. (2022), «Γυναικοκτονία. Μια ανθρωποκτονία με ρατσιστικά χαρακτηριστικά και άλλες (επίκαιρες) μορφές βίας κατά των γυναικών», *ΠοινΔικ* 7/2022, σ. 977-992, σ. 986 επ.

10. Ήδη το εν λόγω αδίκημα ποινικοποιήθηκε και στην ελληνική έννομη τάξη, τυποποιούμενο στο άρ. 346 ΠΚ με το άρ. του νόμου 4947/2022, ΦΕΚ 124/Α/23-06-2022.

συμμετοχής στην κοινωνική ζωή ή της ελευθερίας της έκφρασης.¹¹

Η πιο ακραία μορφή βίας κατά των γυναικών είναι η φυσική τους εξόντωση, η γυναικοκτονία, όρος που αποδίδει στα ελληνικά τον αγγλικό νεολογισμό femicide ή feminicide, από τη σύζευξη των λέξεων femina ή female (γυναίκα) και homicide (ανθρωποκτονία).¹² Ο όρος επινοήθηκε στους κόλπους του φεμινιστικού κινήματος και της ριζοσπαστικής φεμινιστικής θεωρίας κατά τη δεκαετία του '70, έχοντας διανύσει ήδη μισό αιώνα διαδρομής στα κοινωνικά κινήματα, στην κοινωνιολογική και νομική θεωρία.¹³ Η επίκλησή του από φεμινίστριες νομικούς στόχευε σε μια αλλαγή παραδείγματος στον τρόπο πρόσληψης, ανάλυσης και αντιμετώπισης ενός φαινομένου με υψηλό σκοτεινό αριθμό και έλλειμμα ορατότητας στην κοινή γνώμη αλλά και στους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Έτσι, η εισαγωγή του όρου γυναικοκτονία υπογράμμιζε την ανάγκη απομάκρυνσης από μια ουδετεροποιημένη, ατομοκεντρική και διαπροσωπική πρόσληψη και αντιμετώπιση της ανθρωποκτονίας γυναικών λόγω του φύλου τους, και την ανάγκη στροφής της δημόσιας συζήτησης στους δομικούς όρους επώασης και αναπαραγωγής του φαινομένου, στις πολιτικές και πολιτισμικές αντιλήψεις και τις θεσμικές πρακτικές που κανονικοποιούν, θεσμοποιούν και επικυρώνουν τις έμφυλες ανισότητες, τον ρατσισμό, τη χρόνια και συστημική καταπίεση των γυναικών.¹⁴ Επρόκειτο με άλλα λόγια για έναν όρο με πολιτικό φορτίο και περιεχόμενο, με αναφορά στις δομές εξουσίας και σαφή αντιστοιχία με άλλες έννοιες της κριτικής κοινωνιολογικής θεωρίας όπως «εκμετάλλευση», «κυριαρχία» ή «καταπίεση».¹⁵

Η ανάλυση του ριζοσπαστικής φεμινιστικής θεωρίας δομείται με κεντρικό άξονα την έννοια της πατριαρχίας, μια έννοια που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Max Weber για να περιγρά-

11. Όπως αναλύονται στη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης και ζητη ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης: βλ. <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/types-of-gender-based-violence>.

12. Μαροπούλου Μ. (2020), « Γυναικοκτονία: Όρια και όροι αποδοχής ενός νέου νομικού όρου», ανακτήθηκε από: https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%9C-%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85_%CE%93%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CE%BF%CE%B9-%CF%8C%CF%81%CE%BF%CE%B9-%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%B5%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%87%CE%AE%CF%82-%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CF%8C%CF%81%CE%BF%CF%85.pdf, σ. 1 (προσπελάστηκε 19/12/2022).

13. Ο. π.

14. Russell, D. (2008), «Politicizing the killing of females», στο Path κ. ά., *Strengthening Understanding of Femicide, Using Research to Galvanize Action and Accountability*, Washington DC Meeting April 2008, σ. 26-31, ανακτήθηκε από: www.path.org/publications/files/GVR_femicide_rpt.pdf (προσπελάστηκε 19/12/2022).

15. Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), «Theories of femicide and their significance for social research», *Current Sociology*, 2016, vol. 64 (7), σ. 975-995, σ. 976.

ψει τις κοινωνικές σχέσεις στη φεουδαρχία και επανήλθε στην κοινωνική θεωρία από την Kate Millet το 1970, περιγράφοντας τη μορφή κοινωνικής οργάνωσης στην οποία οι άνδρες κυριαρχούν στις γυναίκες.¹⁶ Η Millet υποστήριξε ότι η πατριαρχία είναι η πιο θεμελιώδης μορφή κυριαρχίας σε κάθε κοινωνία, η οποία εγκαθιδρύεται και διατηρείται μέσω της κοινωνικοποίησης των ρόλων του φύλου και της δημιουργίας «κεντρικών έμφυλων ταυτοτήτων» μέσω των οποίων παγιώνεται η αντίληψη τη ανωτερότητας των ανδρών.¹⁷ Με βάση αυτές τις ταυτότητες φύλου, οι άνδρες τείνουν να κυριαρχούν στις γυναίκες στις προσωπικές τους σχέσεις και στην οικογένεια, ενώ η ανδρική κυριαρχία επεκτείνεται σε όλους τους θεσμούς και τις οργανώσεις της ευρύτερης κοινωνίας, διαδικασία που αποτυπώνεται στη φράση το «προσωπικό είναι πολιτικό».¹⁸

Πιο συγκεκριμένα, ο όρος γυναικοκτονία (femicide) διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 1976, στο πλαίσιο των εργασιών του πρώτου «Διεθνούς Δικαστηρίου για τα εγκλήματα σε βάρος των γυναικών», από τη φεμινίστρια κοινωνιολόγο και ακαδημαϊκό Diana Russell,¹⁹ με στόχο την ανάδειξη της έμφυλης διάστασης του εγκλήματος, την αλλαγή της συμβατικής αντίληψης και την ευαισθητοποίηση του κοινού, της επιστήμης και της πολιτείας. Στην ουσία δεν πρόκειται για δικαστήριο, αλλά για μια διεθνή πρωτοβουλία, ένα μεγάλο διεθνές συνέδριο του φεμινιστικού κινήματος, στο οποίο συμμετείχαν 2.000 γυναίκες από 40 χώρες με αντικείμενο την καταπίεση των γυναικών από ανδροκρατούμενα έθνη και την ανάπτυξη στρατηγικών για την αντιμετώπισή της.²⁰ Όπως μάλιστα υπογράμμιζε η Simone de Beauvoir στον εναρκτήριο χαιρετισμό της, το συνέδριο σηματοδοτούσε «την αρχή της ριζοσπαστικής απο-αποικιοποίησης των γυναικών».²¹ Η εισαγωγή ενός νέου όρου επιχειρούσε να περιγράψει όσα συσκοτίζονταν ή αποσιωπούσαν από τους ουδέτερους ως προς το φύλο όρους «ανθρωποκτονία» ή «δολοφονία».²² Από τη φεμινιστική οπτική, το φαινόμενο αποσπάται από το αντιληπτικό πλαίσιο της ανθρωποκτόνου βίας και τοποθετείται στο αντιληπτικό πλαίσιο της έμφυλης βίας, ως ακραία μορφή και έκφρασή της.²³ Το κίνητρο του δράστη διαφοροποιείται στον βαθμό που δεν προ-

16. Millet, K. (1970), *Sexual Politics*, Ουμπάνα & Σικάγο: University of Illinois Press, σ. 24-25.

17. Ο. π., σ. 33 επ., 38-39.

18. Bysson, V. (2005), *Φεμινιστική πολιτική θεωρία*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 259-261.

19. Diana E. H. Russell. (1977), «Report on the International Tribunal on Crimes against Women», *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 2(1), σ. 1-6.

20. Russel, D. (2012), «Defining Femicide», Introductory speech presented to the United Nations Symposium on Femicide on 11/26/2012, *Defining_Femicide_-_United_Nations_Speech_by_Diana_E._H._Russell_Ph.D.pdf* (dianarussell.com) (προσπελάστηκε 19/12/2022).

21. Ο. π.

22. Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), *ό. π.*, σ. 977.

23. Μαροπούλου Μ. (2020), *ό. π.*, σ. 2.

σβάλλει μόνο το έννομο αγαθό της ζωής. Αυτό μάλλον έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Προσβάλλει κατά κύριο λόγο το φύλο του θύματος και την παραβίαση, εκ μέρους του, του άτυπου ηθικού κώδικα, του κανονιστικού πλαισίου που αρμόζει στο φύλο του ή του προσδοκώμενου κοινωνικού του ρόλου.²⁴ Η εισαγωγή ενός νέου σημαίνοντος, συνεπώς, αποτελούσε μέρος μιας ηθικής πρακτικής αμφισβήτησης της κοινωνικής νόρμας, του ηγεμονικού και κυρίαρχου λόγου γύρω από τη θέση της γυναίκας ως υποδεέστερης του άνδρα, και του κοινωνικού της ρόλου ως συζύγου, μητέρας, φροντίστριας και τροφού.

Έκτοτε, και μέσα από τις θεωρητικές αναπτύξεις των Russel, Radford και Harmes (1992, 2001),²⁵ ο όρος γυναικοκτονία αποτέλεσε μια νέα εννοιολογική κατηγορία που δίνει έμφαση στα δομικά χαρακτηριστικά του φαινομένου, στις εκφάνσεις της πατριαρχικής εξουσίας, στους συσχετισμούς της στο κοινωνικό σύστημα και στην αντανάκλαση της στη θεσμική οργάνωση του κράτους. Στο πρώτο συλλογικό έργο που επιμελήθηκε μαζί με τη Russel, η Radford προσδιορίζει τη γυναικοκτονία ως έγκλημα μίσους, ως τη μισογυνική δολοφονία γυναικών από άνδρες, με κίνητρο το μίσος, την περιφρόνηση, την ευχαρίστηση ή την αίσθηση της ιδιοκτησίας των γυναικών,²⁶ γεγονός που διαφοροποιεί τελείως τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του αδικήματος από αυτό της ανθρωποκτονίας. Ακόμη και αν οι άνδρες δολοφονούνται συχνότερα από τις γυναίκες, «σπάνια δολοφονούνται απλώς επειδή είναι άνδρες».²⁷ Οι γυναικοκτονίες, ισχυρίζεται η Radford, συμβαίνουν σε πατριαρχικές κοινωνίες, που χαρακτηρίζονται από την κυριαρχία των ανδρών, την αντικειμενικοποίηση και υποταγή των γυναικών, μέσω «της κοινωνικής και πολιτικής κατασκευής του ανδρισμού ως ενεργού και επιθετικού και της κοινωνικής κατασκευής της θηλυκότητας ως δεκτικής και παθητικής».²⁸ Για τη Radford, η γυναικοκτονία λαμβάνει πολλές διαφορετικές μορφές, όπως η συζυγική γυναικοκτονία, η ρατσιστική γυναικοκτονία (όταν μαύρες γυναίκες σκοτώνονται από λευκούς άνδρες), η ομοφοβική γυναικοκτονία (όταν σκοτώνονται ομοφυλόφιλες γυναίκες), η γυναικοκτονία που διαπράττεται από έναν άγνωστο, η βρεφοκτονία ή ακόμα και γυναικοκτονίες που βασίζονται σε πολιτισμικές παραδόσεις, όπως

24. Ingala Smith, K. (2018), «Femicide», στο Lombard, N. (επιμ.), *The Routledge Handbook of Gender and Violence*, Λονδίνο: Routledge, σ.158-170, σ. 168-169.

25. Ο όρος γυναικοκτονία συστηματοποιήθηκε αρκετά χρόνια αργότερα στον συλλογικό τόμο που επιμελήθηκαν η Diana Russel και η εγκληματολόγος Jill Radford με τίτλο «Γυναικοκτονία: Η πολιτική της δολοφονίας γυναικών» (*Femicide: The Politics of Woman Killing*) και εκδόθηκε το 1992, ενώ ακολούθησε μια αντίστοιχη ανθολογία των Russel και Harmes το 2001 με τίτλο «Η γυναικοκτονία σε παγκόσμιο επίπεδο». Βλ. αναλυτικά Radford, J. & Russell, D. (1992), *Femicide: The Politics of Woman Killing*, Νέα Υόρκη: Twayne, και Russell, D. & Harmes, R. (2001), *Femicide in Global Perspective*, Νέα Υόρκη & Λονδίνο: Teachers College Press.

26. Radford, J. (1992), «Introduction», στο J. Radford & D. Russell (επιμ.) (1992), *Femicide: The Politics of Woman Killing*, ό. π., σ. 3-12, σ. 3.

27. Radford, J. (1992), ό. π., σ. 10.

28. Ό. π., σ. 8

η ινδική ιεροτελεστία του suttee, δηλαδή το κάψιμο νύφης και χήρας.²⁹

Επεκτείνοντας το ίδιο νήμα σκέψης, η Μεξικανή κοινωνική ανθρωπόλογος και φεμινίστρια Marcela Lagarde τη δεκαετία του 1990 θα εστιάσει στις μαζικές δολοφονίες γυναικών στην πόλη Χουάρες του Μεξικό,³⁰ αναδεικνύοντας όχι μόνο τα κίνητρα μίσους αλλά και τις διαδικασίες θεσμοποίησης και εμπέδωσης των έμφυλων ανισοτήτων από τα συστήματα απονομής δικαιοσύνης.³¹ Στην ανάλυση της, θα εντάξει στους δράστες του εγκλήματος όχι μόνο τους φυσικούς αυτουργούς, αλλά και τους φορείς επιβολής του νόμου, τα όργανα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης που ενθαρρύνουν, συγκαλύπτουν και ανέχονται αυτά τα εγκλήματα. Σε αυτή την προοπτική, η γυναικοκτονία δεν αποτελεί μόνο ένα έγκλημα μίσους, αλλά και ένα έγκλημα του κράτους (state crime), στον βαθμό που οι αρμόδιες αρχές αδιαφορούν για την εξιχνίαση του, συσκοτίζουν, παραπλανούν και αρνούνται την κοινωνική του βλαπτικότητα, οδηγώντας σε συστηματική ατιμωρησία και υποβάθμισή του.³² Η ανωτέρω προβληματική θα διευρυνθεί και θα συστηματοποιηθεί μία δεκαετία αργότερα από τον Stanley Cohen,³³ ο οποίος θα εισαγάγει ένα νέο πεδίο έρευνας και μελέτης, την κοινωνιολογία της άρνησης, εστιάζοντας στις διαδικασίες, τους μηχανισμούς και τον λόγο της άρνησης απέναντι σε καταστάσεις θυματοποίησης που προκαλούνται όχι μόνο σε επίπεδο ατομικό-διαπροσωπικό αλλά και σε επίπεδο θεσμικό-κρατικό.

Είναι σημαντικό να κατανοηθεί ότι οι θεωρητικές αυτές αναλύσεις δεν εξαντλούνται σε μια συμβολική χρήση του όρου. Όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια, εκκινούν από την παραδοχή ότι οι λέξεις δίνουν νόημα στα πράγματα, αλλά και στον τρόπο που τα αναλύουμε και στεκό-

29. Radford, J. (1992a), *ό. π.*, σ. 7.

30. Η πόλη Ciudad Juarez του Μεξικό έχει ταυτιστεί με τις γυναικοκτονίες. Σύμφωνα με τις καταγραφές της Διεθνούς Αμνηστίας, από το 1993 έως το 2005 περίπου 200 γυναίκες δολοφονήθηκαν βίαια μετά από βασανισμό, ενώ 100 απήχθησαν και βιάστηκαν, σε εγκλήματα που κατά ένα μεγάλο ποσοστό παραμένουν ανεξιχνίαστα. Η πλειονότητα των θυμάτων ήταν νεαρές, φτωχές γυναίκες, από τις οποίες το ένα τρίτο περίπου έπεσαν θύματα απαγωγής επιστρέφοντας από τη δουλειά τους σε τοπικά εργοστάσια και κατόπιν βρέθηκαν άγρια δολοφονημένες σε διάφορα σημεία μέσα και γύρω από την πόλη. Βλ. Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), *ό. π.*, σ. 984-985· Βουγιούκα, Α. (2020), «Γυναικοκτονίες: Διεθνής εμπειρία, πολιτικές διαστάσεις και ο μετασχηματισμός της σιωπής σε λόγο και δράση», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, *ό. π.*, σ. 74-75· Σεργίδου, Κ. (2020), «Φεμινιστικές πρακτικές υπεράσπισης της ζωής από τον ισπανόφωνο κόσμο μέχρι την Ελλάδα», ανακτήθηκε από: <https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%9ACE%B1%CF%84CE%B5%CF%81CE%AF%CE%BD%CE%B1-%CE%A3CE%B5%CF%81CE%B3CE%AF%CE%B4CE%BF%CF%85.pdf> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

31. Κοντοχρήστου, Α. (2021), «Από την έμφυλη βία στη γυναικοκτονία. Το παράδειγμα της Ελλάδας μέσα από το μοντέλο της Ιταλίας», στο Βαϊου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.), *ό. π.*, σ. 214· Μαροπούλου, Μ. (2020), *ό. π.*, σ. 3.

32. Σε αυτή την κατεύθυνση, βλ. και Collins, V. (2018), «State violence, women and gender», στο W. DeKeseredy, M. Dragiewicz (2018), *Routledge Handbook of Critical Criminology*, Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge, σ. 190-200.

33. Stanley Cohen (2001), *States of Denial*, Κέιμπριτζ: Polity Press, και σε πρόσφατη ελληνική έκδοση Stanley Cohen (2021), *Καταστάσεις άρνησης. Μαθαίνοντας για τις θηριωδίες και τον πόνο*, μτφρ. Σοφία Σπυρέα, Αθήνα: Τόπος.

μαστε απέναντι τους. Με άλλα λόγια, ο τρόπος νοηματοδότησης των κοινωνικών φαινομένων μέσω της γλώσσας, που αποτελεί ένα κοινωνικά προσδιορισμένο σύστημα συμβόλων, συντελεί στην κοινωνική κατασκευή των φαινομένων, στον τρόπο που τα προσλαμβάνουμε και τα αντιμετωπίζουμε, επικαθορίζοντας και τις αντίστοιχες πολιτικές. Υπό αυτή την έννοια, η εισαγωγή ενός νέου σημαίνοντος, μιας νέας εννοιολογικής κατηγορίας, έχει όχι μόνο συμβολικό περιεχόμενο αλλά και πρακτικές προεκτάσεις, στον βαθμό που αποκαλύπτει διαφορετικές πτυχές του φαινομένου, προκαλεί κοινωνική ευαισθητοποίηση και ενεργοποιεί πολιτικές και θεσμικές παρεμβάσεις.³⁴

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις άσκησαν μεγάλη επιρροή στην κοινωνιολογία, την εγκληματολογία, την ανθρωπολογία, τις πολιτισμικές και μετα-αποικιακές σπουδές,³⁵ αλλά και στο δίκαιο,³⁶ ενσωματώνοντας στις οικείες θεωρητικές προοπτικές τη διάσταση του φύλου και της πατριαρχίας, του κοινωνικού συστήματος που ερείδεται στην άνιση κατανομή εξουσίας ανάμεσα στα δύο φύλα, γεγονός που επικυρώνεται σε πολιτισμικές πρακτικές και εμπεδώνεται σε θεσμικές λειτουργίες.³⁷ Η τεκμηρίωση της ανωτέρω παραδοχής έρχεται μέσα από επίσημα στοιχεία (hard facts), όπως είναι οι ανισότητες των δύο φύλων σε υψηλόβαθμες θέσεις ευθύνης στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, οι ανισότητες στα ποσοστά απασχόλησης και στο ύψος της αμειβόμενης εργασίας³⁸ και ασφαλώς τα ολοένα αυξανόμενα ποσοστά βίας κατά των γυναικών, σεξουαλικών παρενοχλήσεων, σεξισμού, βιασμών και γυναικοκτονιών. Η έμφυλη βία και η γυναικοκτονία, συνεπώς, δεν αποτελούν μεμονωμένα περιστατικά, αλλά ψηφίδες μιας κανονικότητας που αναπαράγεται και επωάζεται στις κοινωνικές δομές και σχέσεις.

III. ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ

Ο όρος γυναικοκτονία υιοθετήθηκε από τα νομικά συστήματα των χωρών της Λατινικής Αμερικής, όπου παρατηρούνται υψηλά ποσοστά γυναικοκτονιών (Αργεντινή, Ελ Σαλβαδόρ, Ονδούρα, Μεξικό, Γουατεμάλα, Κολομβία, Βραζιλία κ.α.),³⁹ αλλά και από διεθνείς οργανισμούς,

34. Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), ό. π., σ. 977.

35. Αθανασίου, Α. (2006), «Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το δεύτερο κύμα», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: νήσος, σ. 13-138, σ. 13 και 48-53.

36. Βλ. ενδεικτικά Κραβαρίτου, Γ. (1996), *Φύλο και δίκαιο. Η προβληματική της βαρύτητας των νομικών ρυθμίσεων στις έμφυλες κοινωνικές σχέσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης.

37. Taylor, R. & Jasinski, J. (2011), «Femicide and the feminist perspective», *Homicide Studies* 15 (4), σ. 341-362, σ. 342

38. Βλ. τους δείκτες για την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα το 2022, στην έκθεση του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων (EIGE), <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/country/EL> (προσπελάστηκε 22/12/2022)

39. Ήδη 18 χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής έχουν ποινικοποιήσει το αδίκημα της γυναικοκτονίας, βλ.

όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO, 2012).⁴⁰ Πιο συγκεκριμένα, με τη Διακήρυξη της Βιέννης για τις Γυναικοκτονίες, ο ΟΗΕ προχώρησε στην πρώτη επίσημη αναγνώριση του φαινομένου σε επίσημο κείμενο.⁴¹ Μολονότι η Διακήρυξη της Βιέννης ανήκει στο λεγόμενο soft law και δεν αποτελεί δεσμευτικό κείμενο για τα κράτη μέλη του οργανισμού, ούτε σύμβαση από την οποία απορρέουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις, η θεσμική αναγνώριση και αποτύπωση του φαινομένου υπήρξε ιδιαίτερος σημαντική για την ορατότητά του και τη σταδιακή ανάπτυξη πολιτικών για την πρόληψη και αντιμετώπισή του. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Βιέννης, ως γυναικοκτονία (femicide) ορίζεται η «*δολοφονία γυναικών, νεαρών κοριτσιών, θηλυκών εμβρύων και βρεφών για λόγους που σχετίζονται με το φύλο τους, είτε αυτή διαπράττεται εντός της οικογένειας ή οποιαδήποτε άλλης διαπροσωπικής σχέσης, ή από οποιονδήποτε στην κοινωνία, είτε ακόμη διαπράττεται ή γίνεται ανεκτή από το κράτος ή τους αντιπροσώπους του*».⁴²

Περαιτέρω, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του ΟΗΕ,⁴³ η γυναικοκτονία ενδέχεται να λάβει διάφορες μορφές, ανάλογα με τα αίτια και τα κίνητρα των δραστών, στις οποίες περιλαμβάνονται: α. Οι δολοφονίες γυναικών στο πλαίσιο της συζυγικής, συντροφικής ή ερωτικής σχέσης από νυν ή πρώην συζύγους/ συντρόφους. β. Ο βασανισμός, η σεξουαλική επίθεση και η δολοφονία γυναικών ως αποτέλεσμα μισογυνισμού.⁴⁴ γ. Η δολοφονία γυναικών και κοριτσιών για λόγους τιμής, (εγκλήματα τιμής). Πρόκειται για γυναικοκτονίες που διαπράττονται λόγω παραβίασης από τη γυναίκα των άγραφων νόμων, κανόνων, εθίμων, ηθικών επιταγών σε

UNODC (2018), Global Study on Homicide. Gender-related killing of women and girls, Βιέννη, σ. 48, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf (προσπελάστηκε 19/12/2022). Βλ. και Πετράκη, Γ. (2020), *ό. π.*, σ. 21.

40. World Health Organization and Pan-American Health Organization (2012). Understanding and addressing violence against women: Femicide, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/WHO_RHR_12.38_eng.pdf (προσπελάστηκε 19/12/2022).

41. UN Economic and Social Council, Statement submitted by the Academic Council on the United Nations System, a non-governmental organization in consultative status with the Economic and Social Council, 01.02.2013, available at: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf (προσπελάστηκε 19/12/2022).

42. Βλ. UN General Assembly Resolution A/RES/68/191, που υιοθετήθηκε το 2013, και A/RES/70/176, που υιοθετήθηκε το 2016. Η διακήρυξη υπεγράφη μετά τη διοργάνωση ενός διεθνούς συμποσίου στην έδρα του ΟΗΕ στη Βιέννη, στις 26 Νοεμβρίου 2012, το οποίο συγκέντρωσε διπλωμάτες, διεθνείς εμπειρογνώμονες και ακτιβιστές, και είχε ως αντικείμενο τα δικαιώματα των γυναικών. UNODC (2012), Symposium on Femicide: A Global Issue that Demands Action!, <https://www.unodc.org/unodc/en/ngos/DCN5-Symposium-on-femicide-a-global-issue-that-demands-action.html>.

43. UN Economic and Social Council (2012), Vienna Declaration on Femicide, UN, New York (https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf) (προσπελάστηκε 21/12/2022). Βλ. και Αρτινοπούλου, Β. (2020), «Γυναικοκτονίες: Εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, *ό. π.*, σ. 32-41, σ. 33-36.

44. Σε αυτή την κατηγορία εμπίπτουν οι απαγωγές, οι βασανισμοί και οι δολοφονίες γυναικών στην πόλη Χουάρες στο Μεξικό, αλλά και η δολοφονία της Ελένης Τοπαλούδη, που άνοιξε και τη σχετική συζήτηση στη χώρα μας.

σχέση με το σεξ, την εγκυμοσύνη εκτός γάμου και τη μοιχεία. Οι δολοφονίες διαπράττονται στο όνομα της προστασίας της τιμής ή της φήμης της οικογένειας, από άνδρες και σπανιότερα γυναίκες της οικογένειας. δ. Στοχευμένες δολοφονίες γυναικών και κοριτσιών στο πλαίσιο ένοπλων συγκρούσεων. ε. Δολοφονίες γυναικών για λόγους που συνδέονται με την προίκα, φαινόμενο που παρατηρείται κατά κύριο λόγο στην Ινδία, όταν η προίκα είναι μικρή και δεν παρέχονται επαρκείς πόροι και χρήματα στον γάμο. στ. Η δολοφονία γυναικών και κοριτσιών εξαιτίας του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου τους. ζ. Η δολοφονία αυτόχθονων γυναικών και κοριτσιών (αβορίγινων) εξαιτίας του φύλου τους. η. Η βρεφοκτονία και η εμβρυοκτονία που βασίζεται στην επιλογή φύλου. θ. Δολοφονίες που συνδέονται με τον ακρωτηριασμό των γεννητικών οργάνων (κλειτοριδεκτομές). ι. Δολοφονίες γυναικών μετά από κατηγορία για άσκηση μαγείας, κυρίως σε αφρικανικές χώρες. κ. Άλλες περιπτώσεις γυναικοκτονίας οι οποίες συνδέονται με συμμορίες, το οργανωμένο έγκλημα, εμπόρους ναρκωτικών, την εμπορία γυναικών και κοριτσιών και τη διάδοση των φορητών όπλων.

Η αναγνώριση των γυναικοκτονιών ως εγκλημάτων μίσους⁴⁵ στο πλαίσιο του ΟΗΕ ήταν πολύ σημαντική. Αφενός, τα κράτη μέλη του ΟΗΕ καλούνται να αναπτύξουν συγκεκριμένες πολιτικές, στοχεύοντας στην εισαγωγή και θέσπιση ενός νομικού πλαισίου που απαντά σε ζητήματα πρόληψης (prevention), προστασίας (protection) και ποινικής καταστολής (prosecution).⁴⁶ Περαιτέρω, τα κράτη μέλη καλούνται να αναπτύξουν κοινωνικές πολιτικές με σκοπό την ενημέρωση, την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση γύρω από τα θέματα φύλου, ώστε να αλλάξουν και οι κοινωνικές αντιλήψεις πέρα από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.⁴⁷ Σύμφωνα μάλιστα με τη Διακήρυξη της Βιέννης, η κουλτούρα και οι παραδόσεις δεν μπορεί να χρησιμοποιούνται ως λόγοι παραβίασης ή ως ελαφρυντικά για την άσκηση βίας σε βάρος των γυναικών, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζεται η ανάγκη συντονισμένης δράσης σε πολλαπλά κοινωνικά επίπεδα. Έτσι, για παράδειγμα, η πρόβλεψη περίθαλψης και προστασίας των θυμάτων τίθενται ως άμεση προτεραιότητα στην οργάνωση της απάντησης της πολιτείας απέναντι στο συγκεκριμένο έγκλημα.

Το πρώτο, όμως, νομικά δεσμευτικό κείμενο στο πεδίο του διεθνούς δικαίου για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας είναι η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και

45. McLaughlin, E. & McLaughlin, J. (2001), «Hate Crime», *Sage dictionary of criminology*, Λονδίνο: Sage, σ. 136-138. Βλ. και Κράνη, Μ. (2021), «Βία κατά των γυναικών: Ρητορική μίσους και εγκλήματα μίσους κατά των γυναικών», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.), *ό. π.*, σ. 229-241, σ. 233-237.

46. Για την πολιτική των τριών «p» (prevention, protection, prosecution), βλ. και στην επίσημη ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

47. Ό. π.

καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας, γνωστή και ως Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης. Η Σύμβαση υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 2011, τέθηκε σε ισχύ το 2014, υπογράφηκε από την ΕΕ το 2017, ενώ κυρώθηκε από τη χώρα μας με τον ν. 4531/2018 ο οποίος τροποποίησε τον ν. 3500/2006, τον πρώτο νόμο που υιοθετήθηκε στην ελληνική έννομη τάξη για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας.⁴⁸ Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης αποτελεί έναν πολύ σημαντικό σταθμό στη θεσμική αντιμετώπιση του φαινομένου, καθώς είναι το πρώτο νομικά δεσμευτικά κείμενο διεθνώς για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας, και τα κράτη που την έχουν επικυρώσει υποχρεούνται να ακολουθούν ενδεδειγμένα δεσμευτικά κριτήρια για την πρόληψη της έμφυλης βίας, την προστασία των θυμάτων και την τιμωρία των δραστών/αυτουργών, υιοθετώντας πολιτικές στο πλαίσιο των τριών «π» (πρόληψη, προστασία, ποινή).⁴⁹ Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η πρόταση οδηγίας για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης,⁵⁰ όπως παρουσιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 8 Μαρτίου 2022, παγκόσμια ημέρα της γυναίκας προς τιμήν των αγώνων του κινήματος για τα δικαιώματα των γυναικών.⁵¹

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι τόσο το Συμβούλιο της Ευρώπης, στο πλαίσιο του νομικά δεσμευτικού κειμένου της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης, όσο και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, στο πλαίσιο της Διακήρυξης της Βιέννης, προσεγγίζουν την έμφυλη βία και τη γυναικο-

48. Ο νόμος 3500/2006 περιείχε ορισμένες σημαντικές διατάξεις, όπως η ποινικοποίηση του βιασμού εντός γάμου, στρεφόμενος όμως κατά κύριο λόγο στην αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος των μελών της οικογένειας και όχι ευρύτερα στην έμφυλη βία. Ο νόμος παρείχε προστασία σύμφωνα με ρητή πρόβλεψη και στη μόνιμη σύντροφο του άνδρα και στον μόνιμο σύντροφο της γυναίκας. Δεν ήταν όμως ξεκάθαρο εάν μη μόνιμες σχέσεις ενέπιπταν στην προστασία του, ενώ παρατηρείτο και μια ακραιφνώς ετεροκανονική αποτίμηση των σχέσεων και της οικογένειας, με αναφορά μόνο στα ετερόφυλα ζευγάρια. Βλ. μεταξύ άλλων Μαυρομμάτη-Λαγάνη, Α. (2021), «Πολιτικές αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας: Συγκριτική μελέτη στην Ελλάδα και σε χώρες της ΕΕ», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.), *ό. π.*, σ. 121-135, σ. 128· Μηλιώνη, Φ. (2022), «Ευαίσθητα θεσμικά αντανάκλαστικά σε θέματα έμφυλης βίας», περ. *Αντιγόνη, το ερώτημα*, Ιούνιος 2022, τόμος II, αρ. 3, σ. 115-128, σ. 122.

49. Η Σύμβαση της Κων/πολης έχει σαφώς ευρύτερο πεδίο προστασίας, περιλαμβάνοντας ρητά την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών, η οποία ορίζεται στο αρ. 3 εδ. α' ως εξής: «Ο όρος "βία κατά των γυναικών" νοείται ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μια μορφή διάκρισης κατά των γυναικών, και σημαίνει όλες τις πράξεις βίας βασιζόμενης στο φύλο οι οποίες έχουν ή ενδέχεται να έχουν ως αποτέλεσμα σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική βλάβη ή πόνο για τις γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων των απειλών τέτοιων πράξεων, του εξαναγκασμού ή της αυθαίρετης αποστέρησης της ελευθερίας, είτε αυτή συμβαίνει στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό βίο». Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (12 April 2011), ανακτήθηκε από: <https://rm.coe.int/168046031c> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

50. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Πρόταση Οδηγίας για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της εξ οικείων βίας: Αιτιολογική έκθεση*, Στρασβούργο, 8/3/2022 ανακτήθηκε από: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0105&from=ENCOM\(2022\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0105&from=ENCOM(2022)) (προσπελάστηκε 19.12.2022).

51. Για τη στρατηγική της ΕΕ για την ισότητα των φύλων, βλ. αναλυτικά Ντούνης, Α. (2021). «Ευρωπαϊκές πολιτικές για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.), *ό. π.*, σ. 107-120, σ. 114-116.

κτονία ως ειδικά εγκλήματα μίσους, αναγνωρίζοντας ότι η στοχοποίηση του θύματος από τον δράστη γίνεται λόγω του φύλου, λόγω βαθιά ριζωμένων αντιλήψεων και προκαταλήψεων, και λόγω των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας.

IV. ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Σύμφωνα με την πρόσφατη έκθεση του ΟΗΕ για τις γυναικοκτονίες για το 2021, η βία κατά των γυναικών και των κοριτσιών αποτελεί την πιο διαδεδομένη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παγκοσμίως, με βαθιές κοινωνικές ρίζες στην ανισότητα των δύο φύλων, στις διακρίσεις, στις άνισες σχέσεις εξουσίας και στις κοινωνικές νόρμες.⁵² Σύμφωνα με την έκθεση, υπολογίζεται ότι μία στις τρεις γυναίκες παγκοσμίως έχουν υποστεί σωματική ή/και σεξουαλική βία, από σύντροφο ή μη, κατά τη διάρκεια της ζωής τους.⁵³ Τα στοιχεία του ΟΗΕ αναφέρουν ότι μόνο το 2021 καταγράφηκαν 81.100 ανθρωποκτονίες γυναικών με δόλο σε παγκόσμια κλίμακα. Μολονότι σε πολλές περιπτώσεις είναι πολύ δύσκολο να διακριβωθεί το κίνητρο των δραστηρίων, εάν πρόκειται δηλαδή για εγκλήματα μίσους, για ανθρωποκτονίες που τελέστηκαν λόγω του φύλου του θύματος,⁵⁴ πόσω μάλλον εάν τα εγκλήματα έλαβαν χώρα στη δημόσια σφαίρα, εκτιμάται ότι περίπου 45.000 γυναίκες και κορίτσια παγκοσμίως δολοφονήθηκαν από συντρόφους ή άλλα μέλη της οικογένειάς τους.⁵⁵ Αυτό σημαίνει ότι, κατά μέσο όρο, περισσότερες από πέντε γυναίκες ή κορίτσια δολοφονούνται κάθε ώρα από κάποιον από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον.⁵⁶

Έτσι, ενώ η συντριπτική πλειονότητα των ανθρωποκτονιών παγκοσμίως διαπράττονται εναντίον ανδρών και αγοριών (81%), οι γυναίκες και τα κορίτσια πλήττονται δυσανάλογα από την ανθρωποκτόνο βία στην ιδιωτική σφαίρα. Σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία του ΟΗΕ, περίπου το 56% όλων των ανθρωποκτονιών γυναικών διαπράττονται από στενούς συντρόφους ή άλλα

52. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (11/2022), Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide), Global estimates of gender-related killings of women and girls in the private sphere in 2021 Improving data to improve responses, διαθέσιμη σε: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/briefs/Femicide_brief_Nov2022.pdf, σ. 3.

53. Ο. π.

54. Στην έκθεση συγκεκριμένα αναφέρεται ότι περίπου τέσσερις στις δέκα ανθρωποκτονίες δεν έχουν κανένα πλαίσιο με πληροφορίες που θα επέτρεπαν την αναγνώρισή τους και την καταμέτρησή τους ως δολοφονιών που σχετίζονται με το φύλο. Τα δεδομένα για τις δολοφονίες που σχετίζονται με το φύλο και διαπράττονται στη δημόσια σφαίρα είναι ιδιαίτερα σπάνια, γεγονός που καθιστά δύσκολη την επίσημη καταγραφή του φαινομένου και τον σχεδιασμό πολιτικών πρόληψης. Βλ. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), (11/2022), ό. π., σ. 11-12.

55. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), (11/2022), ό. π., σ. 15.

56. Ο. π., σ. 5.

μέλη της οικογένειας, ενώ αντίθετα μόνο το 11% των ανθρωποκτονιών ανδρών διαπράττονται στην ιδιωτική σφαίρα.⁵⁷ Λαμβάνοντας υπόψη τους μεθοδολογικούς περιορισμούς των ανωτέρω εκτιμήσεων, ο αριθμός αυτός είναι πολύ υψηλός, ενδέχεται μάλιστα η πραγματική κλίμακα να είναι πολύ μεγαλύτερη, εάν αναλογιστούμε ότι καταγράφεται μόνο η κορυφή του παγόβουνου ενός φαινομένου με πολύ υψηλό σκοτεινό αριθμό και έλλειμμα ορατότητας.

Περαιτέρω, η έκθεση του ΟΗΕ για τις γυναικοκτονίες το 2021 παρέχει και πολύ χρήσιμα συγκριτικά στατιστικά στοιχεία για τη διακύμανση του φαινομένου σε όλη την υφήλιο, καλύπτοντας έναν χρονικό ορίζοντα δεκαετίας. Μολονότι δεν είναι δυνατή και σκόπιμη στην παρούσα μελέτη η αναλυτική παρουσίαση των ανωτέρω εκτιμήσεων, είναι σημαντικό να καταγραφούν ορισμένες τάσεις. Έτσι, στην Ευρώπη, μεταξύ 2010 και 2021 παρατηρείται μια μέση μείωση του αριθμού των γυναικοκτονιών από συντρόφους ή μέλη της οικογένειας της τάξης του 19%, αν και με διαφορές μεταξύ των περιφερειών και με ενδείξεις αντιστροφής της τάσης από το 2020 στη Δυτική και τη Νότια Ευρώπη. Αντιθέτως, στην αμερικανική ήπειρο καταγράφεται μέση αύξηση της τάξης του 6%, με τη Νότια Αμερική να κινείται προς την αντίθετη κατεύθυνση, ενώ λόγω έλλειψης αξιόπιστων στοιχείων ανάλογες τάσεις δεν κατέστη δυνατόν να καταγραφούν για Αφρική, Ασία και Ωκεανία.⁵⁸

Από την άλλη, είναι άξιο αναφοράς ότι στη Βόρεια Αμερική και σε μικρότερο βαθμό στη Δυτική και Νότια Ευρώπη, παρατηρείται αύξηση των γυναικοκτονιών στην ιδιωτική σφαίρα το έτος 2020, φαινόμενο που ενδεχομένως να σχετίζεται με τις δευτερογενείς συνέπειες του οικιακού υποχρεωτικού εγκλεισμού ως μέτρου ανάσχεσης της πανδημίας της Covid-19, χωρίς να αποκλείεται η συμβολή και άλλων παραγόντων.⁵⁹ Σε κάθε περίπτωση, όπως επισημαίνεται στην έκθεση, τα στατιστικά δεδομένα των τάσεων από 25 χώρες σε Ευρώπη και Αμερική καταδεικνύουν μια αυξητική τάση στις δολοφονίες γυναικών από συντρόφους και μέλη της οικογένειας τους μετά την έναρξη της πανδημίας της Covid-19. Μάλιστα, η αύξηση στις ανθρωποκτονίες γυναικών στην ιδιωτική σφαίρα κατά τη διάρκεια της πανδημίας ήταν μεγαλύτερη από οποιαδήποτε ετήσια διακύμανση που παρατηρήθηκε από το 2015 και μετά.⁶⁰

57. Ο. π., σ. 8.

58. Ο. π., σ. 10, 16-25.

59. Ωστόσο, όπως επισημαίνεται στην έκθεση, σε άλλες περιοχές στην Ευρώπη και την Αμερική καταγράφονται αμελητέες μεταβολές ή μειώσεις στον αριθμό των δολοφονιών μεταξύ του 2019 και του τέλους του 2020, γεγονός που υποδηλώνει ότι η έναρξη της πανδημίας της Covid-19 είχε ετερογενείς επιπτώσεις ή ενδεχομένως να αντανάκλα καθυστερήσεις στην καταγραφή του φαινομένου και όχι πραγματική μείωση του. Βλ. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), (11/2022), ό. π., σ. 25-26.

60. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), (11/2022), ό. π., σ. 28.

Στην Ελλάδα, η στατιστική αποτύπωση του φαινομένου της έμφυλης βίας απέκτησε πιο συστηματικό χαρακτήρα τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω της υποχρέωσης συλλογής και δημοσιοποίησης στατιστικών στοιχείων για κάθε μορφή έμφυλης βίας κατά των γυναικών που απορρέει από το άρ. 11 της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης (άρ. 4 παρ. 8 του Ν. 4531/2018). Αρμόδιος φορέας για τη συλλογή και δημοσιοποίηση των στοιχείων ορίστηκε η Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων (Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ), που λειτουργεί ως Παρατηρητήριο Ισότητας⁶¹ των Φύλων στη βάση ορισμένων κοινών δεικτών που έχει αναπτύξει το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE).⁶² Προ του 2018, δεν υπήρχε χωριστή στατιστική καταγραφή των αδικημάτων με θύματα γυναίκες ή των αδικημάτων στο πλαίσιο ενδοοικογενειακής βίας. Ωστόσο, τα ζητήματα που υπάρχουν ακόμα στη μεθοδολογία καταγραφής και στον συνδυασμό συγκεκριμένων μεταβλητών (φύλο θύματος, φύλο δράστη, σχέση δράστη-θύματος, τρόπος τέλεσης) δεν επιτρέπουν ασφαλείς εκτιμήσεις, ούτε αποτυπώνουν με αξιοπιστία το φαινόμενο. Περισσότερο καταγράφουν κάποιες τάσεις της ενδοοικογενειακής βίας παρά δίνουν μια πιστή απεικόνιση της.⁶³

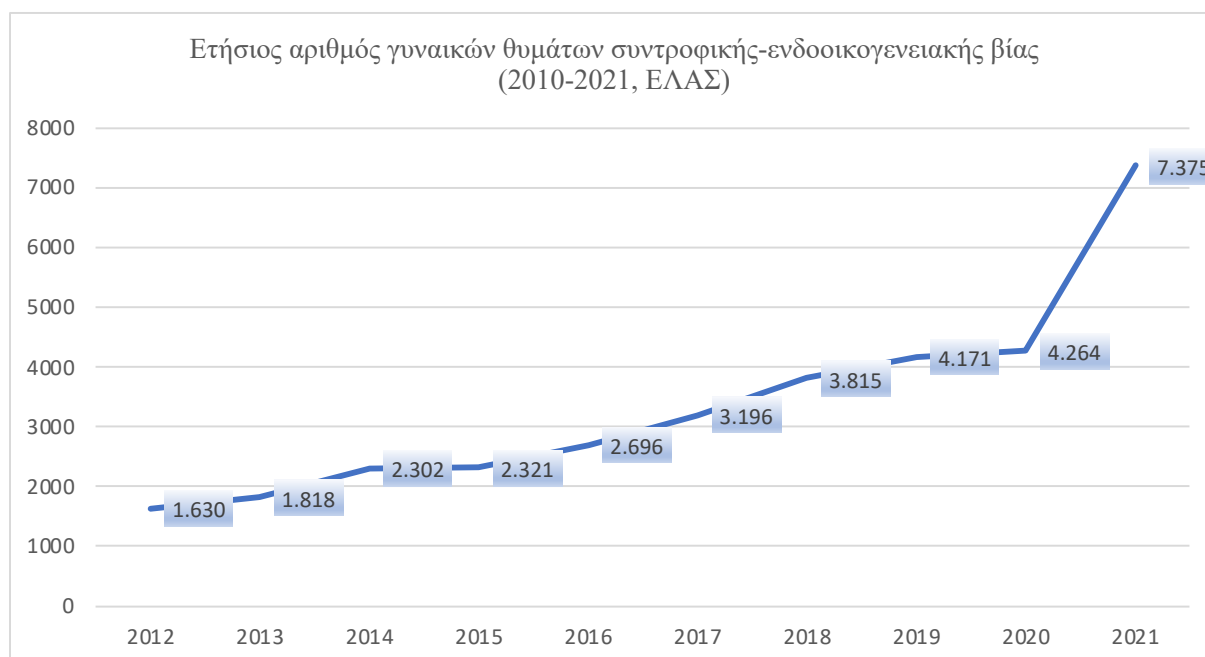
Λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους περιορισμούς, θα ανατρέξουμε κυρίως στα στοιχεία της αστυνομίας, που αποτελεί το πρώτο φίλτρο του Συστήματος Ποινικής Δικαιοσύνης και αποτυπώνει καλύτερα την έκταση του φαινομένου πριν από τη δικαστική μεταχείριση ή την ενδεχόμενη απόσυρση των αντίστοιχων καταγγελιών, με αναφορά στους δείκτες 1, 2 και 9, και συγκεκριμένα στον ετήσιο αριθμό θυμάτων συντροφικής-οικογενειακής βίας, στον αριθμό των καταγγελλόμενων εγκλημάτων-συντροφικής-ενδοοικογενειακής βίας και στον αριθμό των θυμάτων γυναικοκτονίας από σύζυγο/σύντροφο. Στο Γράφημα 1 απεικονίζεται η ραγδαία αύξηση που καταγράφηκε στον συνολικό αριθμό των γυναικών θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας που προχώρησαν σε καταγγελία στην αστυνομία το 2021. Σε σχέση με το 2020, η αύξηση ανέρχεται στο 73%, καθώς το 2020 4.264 γυναίκες είχαν προχωρήσει σε καταγγελία, ενώ το 2021 ο αριθμός τους ανήλθε σε 7.375.⁶⁴

61. Βλ. Τσουνή, Α. (2020), «Παρατηρητήριο για τις γυναικοκτονίες: Κρισιμότητα, ανάλυση στοιχείων και προτάσεις», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 42- 54, σ. 48-49.

62. Για τους 13 δείκτες του Ευρ. Ινστιτούτου για την Ισότητα των φύλων (EIGE), βλ. αναλυτικά European Institute for Gender Equality (EIGE) (2017), *Terminology and Indicators for Data Collection: Rape, femicide and intimate partner violence*, EIGE, Vilnius, ανακτήθηκε από: <https://eige.europa.eu/publications/terminology-and-indicators-data-collection-rape-femicide-and-intimate-partner-violence-report> (προσπελάστηκε 19.12.2022).

63. Όπως επισημαίνεται, μάλιστα, στην έκθεση του Παρατηρητηρίου για το έτος 2022, λόγω έλλειψης ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος που να καταγράφει με ενιαία μεθοδολογία τα εν λόγω αδικήματα, το Παρατηρητήριο, μέσω της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου, αναζητά στοιχεία από τις 63 Εισαγγελίες Πρωτοδικών της χώρας. Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, (Νοέμβριος 2022), 3η Ετήσια Έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών, ανακτήθηκε από: <https://isotita.gr/wp-content/uploads/2022/11/3h-ethsia-ekthesi-Via-kata-twn-Gynaikwn-GGDOPIF.pdf>, σ. 104.

64. ΓΓΔΟΠΙΦ (11/2022), ό. π., σ. 108.

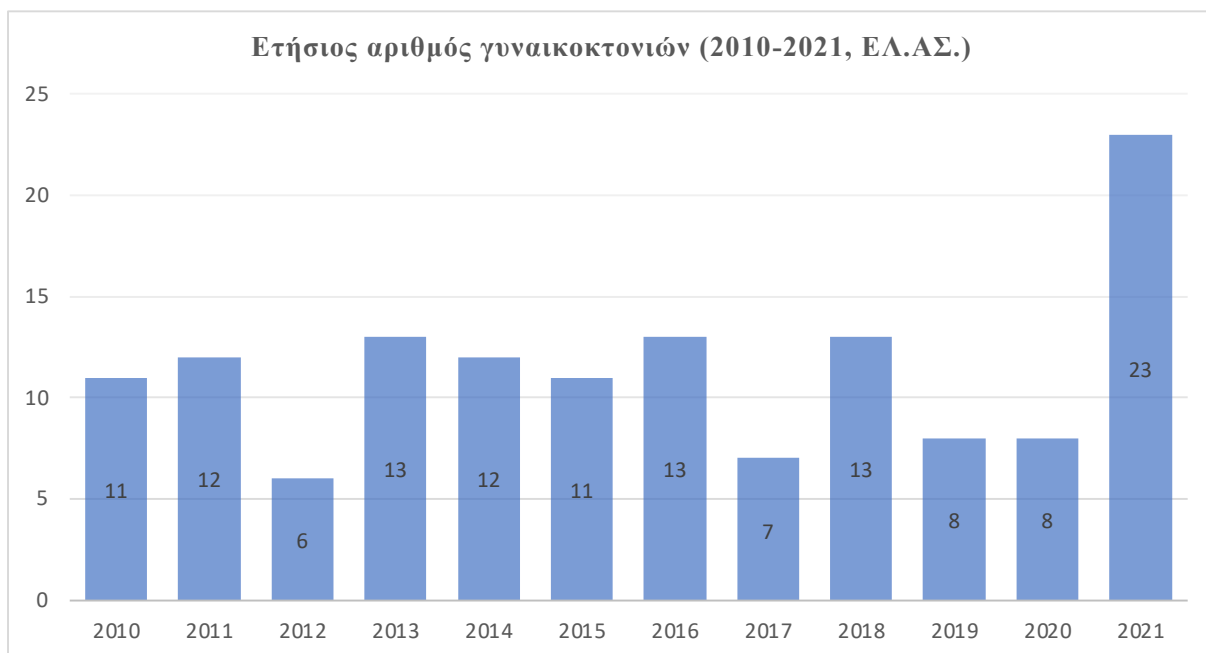
Γράφημα 1: Ετήσιος αριθμός γυναικών θυμάτων συντροφικής ενδοοικογενειακής βίας (2010-2021, ΕΛ.Α.Σ.), όπως παρατίθεται στην 3^η ετήσια έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών της Γενικής Γραμματείας Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων (11/2022), σ. 108.

Αντίστοιχη ανοδική τάση σε χρονικό ορίζοντα δεκαετίας παρατηρείται και στον δείκτη που αφορά τον αριθμό των καταγγελλόμενων εγκλημάτων συντροφικής-ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών, σύμφωνα με τα στοιχεία της αστυνομίας. Έτσι, ανατρέχοντας μόνο στην τελευταία πενταετία, ο αριθμός των καταγγελλόμενων αδικημάτων το 2017 ανερχόταν σε 3.134, το 2018 σε 4.722, το 2019 σε 5.220, το 2020 σε 5.669 και το 2021 σε 8.776.⁶⁵ Τέλος, σε σχέση με τις καταγραφόμενες ανθρωποκτονίες με πρόθεση (299 ΠΚ) γυναικών, δεδομένου ότι στην Ελλάδα δεν υφίσταται ξεχωριστή διάταξη νόμου για την ποινική δίωξη του εγκλήματος της γυναικοκτονίας και συνεπώς δεν είναι ευχερής η καταγραφή της εν λόγω μεταβλητής, ο συγκεκριμένος δείκτης εξάγεται από τον συνδυασμό της συγκέντρωσης του συνολικού αριθμού των γυναικών θυμάτων ανθρωποκτονίας με πρόθεση και του νόμου για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας (Ν. 3500/2006).⁶⁶ Έτσι, όταν συντρέχει και παραβίαση των εν λόγω διατάξεων, συνάγεται ότι ο δράστης ήταν σύζυγος ή σύντροφος και η ανθρωποκτονία συνδεόταν κατά πάσα πιθανότητα με τη θέση και τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών και την εξουσιαστική δομή της σχέσης των δύο φύλων. Ασφαλώς και η εν λόγω εκτίμηση είναι επισφαλής, ενώ αντίστοιχα πολλές μισογυνικές ανθρωποκτονίες μπορεί να μην καταγράφονται ως εγκλήματα ενδοοικογενειακής βίας και να εντάσσονται στον σκοτεινό αριθμό του φαινομένου.

65. ΓΔΟΠΦ (11/2022), ό. π., σ. 110.

66. Ό. π., σ. 118.

Με βάση τους ανωτέρω περιορισμούς, και σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία της αστυνομίας, το 2021 αυξήθηκε τόσο ο αριθμός των γυναικοκτονιών σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, όσο και το ποσοστό των γυναικοκτονιών στο σύνολο των γυναικών θυμάτων ανθρωποκτονίας. Σε σχέση με το 2020 και το 2019, όπου ο συνολικός αριθμός των γυναικών που δολοφονήθηκαν από άνδρες του οικογενειακού τους περιβάλλοντος ήταν 8 για κάθε έτος, το 2021 ο αριθμός αυτός σχεδόν τριπλασιάστηκε, καθώς 23 γυναίκες στην Ελλάδα έχασαν τη ζωή τους από κάποιο μέλος της οικογένειάς τους (γράφημα 2).

Γράφημα 2: Ετήσιος αριθμός γυναικοκτονιών, όπως παρατίθεται στην 3η ετήσια έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών της Γενικής Γραμματείας Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων (11/2022), σ. 118.

Παράλληλα, παρότι αυξήθηκε και ο συνολικός αριθμός των γυναικών θυμάτων ανθρωποκτονίας (33), οι γυναικοκτονίες αποτέλεσαν, για πρώτη φορά το χρονικό διάστημα 2010-2021, τη συντριπτική πλειοψηφία των καταγεγραμμένων ανθρωποκτονιών με θύματα γυναίκες (69,7%).⁶⁷ (πίνακας 1)

67. Ο. π., σ. 119.

Έτος	Γυναικοκτονίες στο πλαίσιο ενδοοικογενειακής βίας	Ανθρωποκτονίες με θύμα γυναίκα	% Γυναικοκτονιών στο σύνολο των γυναικών θυμάτων ανθρωποκτονίας
2021	23	33	69,7%
2020	8	18	44,4%
2019	8	19	42,1%
2018	13	29	44,8%
2017	7	23	30,4%
2016	13	26	50,0%
2015	11	30	36,7%
2014	12	27	44,4%
2013	13	52	25,0%
2012	6	40	15,0%
2011	12	31	38,7%
2010	11	33	33,3%

Πίνακας 1: Ετήσιος αριθμός γυναικών (18 ετών και άνω) θυμάτων γυναικοκτονίας στο πλαίσιο του νόμου περί ενδοοικογενειακής βίας (Ν. 3500/2006) ως ποσοστό γυναικών θυμάτων ανθρωποκτονίας (2010-2021, ΕΛ.ΑΣ.), όπως παρατίθεται στη 3η Ετήσια Έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών, ανακτήθηκε από: <https://isotita.gr/wp-content/uploads/2022/11/3h-ethsia-ekthesi-Via-kata-twn-Gynaikwn-GGDOPIF.pdf>, σ. 119

Από την ανωτέρω σύντομη επισκόπηση των στατιστικών δεδομένων σε υπερεθνικό και εθνικό επίπεδο παρατηρείται μάλλον μια αυξητική τάση του φαινομένου, χωρίς ωστόσο να μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για την πραγματική του έκταση. Το γεγονός αυτό οφείλεται τόσο στις μεθοδολογικές ελλείψεις και τους περιορισμούς κατά τη συλλογή των στοιχείων, όσο και στον πολύ μεγάλο σκοτεινό αριθμό του φαινομένου, που προσομοιάζεται με παγόβουνο.⁶⁸ Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να υπενθυμιστεί πως δεν πρόκειται για νεοπαγές φαινόμενο, αλλά για έγκλημα με βαθιές κοινωνικές και ιστορικές ρίζες, που για πολλές δεκαετίες διελάνθανε της προσοχής και δεν καταγραφόταν ως έγκλημα έμφυλης βίας στις επίσημες στατιστικές μετρήσεις.

68. Cullen, P., Dawson, M. Price, J. & Rowlands J. (2021), «Intersectionality and invisible victims: reflections on data challenges and vicarious trauma in femicide, family and intimate partner homicide research», *Journal of Family Violence*, vol. 36, σ. 619-628, σ. 622-624.

V. Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΚΤΟΝΙΑΣ

A. Η επίδραση της φεμινιστικής θεωρίας στην ανάλυση του εγκληματικού φαινομένου

Η φεμινιστική θεωρία εμπλούτισε την εγκληματολογική σκέψη, εισάγοντας νέα ερωτήματα σε σχέση με την έμφυλη διάσταση αλλά και τις έμφυλες ανισότητες στην ανάλυση και ερμηνεία του εγκληματικού φαινομένου. Ωστόσο, είναι κρίσιμο εκ προοιμίου να επισημανθεί ότι ούτε οι φεμινιστικές θεωρίες αποτελούν ένα ενιαίο επιστημολογικά ρεύμα σκέψης, ούτε αντίστοιχα η ενσωμάτωση των έμφυλων ερωτημάτων πραγματοποιήθηκε με τον ίδιο τρόπο από τις διάφορες σχολές του εγκληματολογικού λόγου.⁶⁹ Μολονότι η εμβάθυνση στις επιμέρους πτυχές της φεμινιστικής θεωρίας εκφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, είναι σημαντικό να γίνουν κάποιες εισαγωγικές επισημάνσεις, προκειμένου να κατανοηθεί η διαφοροποιημένη ανάγνωση της έμφυλης βίας και της γυναικοκτονίας από τα δύο μεγάλα θεωρητικά παραδείγματα της εγκληματολογίας: α. τη θετικιστική εγκληματολογία-θυματολογία και β. την κριτική-ριζοσπαστική εγκληματολογία-θυματολογία.

Οι τρεις μεγάλες σχολές φεμινιστικής σκέψης κατά χρονολογική σειρά εμφάνισης είναι: α. ο φιλελεύθερος, ουμανιστικός ή εξισωτικός φεμινισμός, β. ο φεμινισμός της διαφοράς, στον οποίο εντάσσονται ο ριζοσπαστικός φεμινισμός και ο πολιτισμικός φεμινισμός, και γ. ο μεταδομιστικός ή μεταμοντέρνος φεμινισμός.⁷⁰ Πιο συγκεκριμένα, ο φιλελεύθερος φεμινισμός αντλεί στοιχεία από τον δικαιωματικό λόγο του Διαφωτισμού, εστιάζει στην εξάλειψη των διακρίσεων ανάμεσα στα δύο φύλα και αξιώνει ίση μεταχείριση, ίσα δικαιώματα, ίσες ευκαιρίες και πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα για άνδρες και γυναίκες.⁷¹ Υπό το πρίσμα του φιλελεύθερου ορθολογισμού, όλοι οι πολίτες αποτελούν ίσα και αυτόνομα υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, και κάθε διακρίνουσα μεταχείριση (ακόμα και σε θετική κατεύθυνση) παραβιάζει την αρχή της ισότητας.⁷² Πρόκειται για ένα ρεύμα σκέψης που εμφανίζεται κατά το δεύτερο μισό του 20^{ού} αιώνα, κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60, διεκδικώντας την πλήρη αναγνώριση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των γυναικών, την αναγνώριση του δικαιώματος ψήφου αλλά και ισότιμης πρόσβασης σε θέσεις ευθύνης, καθώς και την εξάλειψη μιας σειράς θεσμικών διακρίσεων στην εκπαίδευση, στην εργασία (εξίσωση αμοιβών για

69. Burke H. R. (2019), *An Introduction to criminological theory*, Όξον, Νέα Υόρκη: Routledge, σ. 237· Βιδάλη, Σ. (2022), *Εισαγωγή στην εγκληματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 234.

70. Ρεθυμνωτάκη, Ε. Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράκη, Χ. (2015), *Φεμινισμός και δίκαιο*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα Κάλλιπος, ΣΕΑΒ, 2015, σ. 17-18,

71. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράκη, Χ., *ό. π.*, σ. 20.

72. Παπαχαλαράμπους, Χ. (2018), «Φεμινιστική Θεωρία του Δικαίου και Ποινικό Δίκαιο», *ΠοινΔικ* 2/2018, σ. 121-132, σ. 122.

ανάλογη εργασία) αλλά και στην οικογένεια. Έτσι, κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, στις ανεπτυγμένες χώρες, οι γυναίκες θα αρχίσουν να διεκδικούν την απελευθέρωση τους από την εξουσία του πατέρα και του συζύγου, την αυτόνομη διαχείριση της περιουσίας και της προσωπικής τους κατάστασης, την αυτοδιάθεση του σώματος και το δικαίωμα επιλογής της μητρότητας, αιτήματα που θα ριζοσπαστικοποιηθούν εντονότερα στη συνέχεια.⁷³ Στην πρώτη αυτή σχολή σκέψης, δεν αμφισβητούνται οι κοινωνικές και πολιτικές δομές.⁷⁴ Αντίθετα, εντός του πλαισίου των υπάρχουσών δομών και σχέσεων αναζητείται η ολοκλήρωση του οράματος του Διαφωτισμού και η υπαγωγή στο πλαίσιο της πολιτικής κοινωνίας (civil society) των πολιτών εκείνων που είχαν εξαιρεθεί, δηλαδή των γυναικών.⁷⁵ Γι' αυτό και τα προτάγματα που πλαισίωσαν τον φιλελεύθερο φεμινιστικό λόγο ήταν «εξίσωση», «ένταξη», «συμπερίληψη», «αφομοίωση», «ίσα δικαιώματα» και «ίσες ευκαιρίες».⁷⁶

Το δεύτερο ρεύμα σκέψης στη φεμινιστική θεωρία αρθρώνεται στον απόηχο των κοινωνικών, φοιτητικών, αντιπολεμικών κινημάτων και της αντικουλτούρας απέναντι στον αστικό καθωσπρεπισμό που αναπτύσσεται σε Αμερική και Ευρώπη τις ριζοσπαστικές δεκαετίες του '60 και του '70. Ταυτόχρονα, τα εργαλεία της μαρξιστικής μεθοδολογίας και θεωρίας γύρω από τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες εξουσίας και κυριαρχίας, αλλά και μια τάση αναθεωρητισμού απέναντι σε τις παραδοχές των κοινωνικών επιστημών, ανοίγουν νέα πεδία έρευνας και προβληματισμού.⁷⁷ Το δεύτερο αυτό κύμα, που ονομάστηκε «φεμινισμός της διαφοράς», γεννήθηκε μέσα από μια αναστοχαστική κριτική του ισονομιστικού ρεύματος και του αιτήματος της σεξουαλικής απελευθέρωσης, με κεντρικό επιχείρημα ότι και τα δύο αυτά αιτήματα έτσι όπως εκφράστηκαν ιδεολογικά και εν μέρει υλοποιήθηκαν σε θεσμικές πρακτικές είχαν και πάλι ως αναφορά την έμφυλη ταυτότητα του άνδρα, εξ αντιδιαστολής στην οποία προσδιορίζονταν και νοηματοδοτούσαν η γυναικεία ταυτότητα.⁷⁸ Στην πρώτη περίπτωση, το αιτούμενο ήταν να αναγνωριστούν νομικά και θεσμικά στις γυναίκες τα δικαιώματα, οι ελευθερίες και ευκαιρίες που αναγνωρίζονταν στους άνδρες και να εξισωθούν τα δύο πολιτικά υποκείμενα. Στη δεύτερη περίπτωση, το αίτημα για την ερωτική αυτοδιάθεση οδήγησε σε μια «ανδροποι-

73. Το ρεύμα αυτό άσκησε μεγάλη επιρροή στο δίκαιο και οδήγησε σε μεγάλες μεταρρυθμίσεις στις πολιτικές ελευθερίες, στα εργασιακά δικαιώματα, στις σχέσεις των συζύγων στο γάμο και στις σχέσεις γονέων και τέκνων. Βλ. Αναλυτικά Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 23-28.

74. Κραβαρίτου, Γ. (1996), *Φύλο και δίκαιο. Η προβληματική της βαρύτητας των νομικών ρυθμίσεων στις έμφυλες κοινωνικές σχέσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 58.

75. Mouffe, C. (2006), «Ο φεμινισμός, η έννοια του πολίτη και η ριζοσπαστική δημοκρατική πολιτική», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, *ό. π.*, σ. 591-618, σ. 601, 610.

76. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 17

77. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 17· Bysson, V. (2005), *ό. π.*, σ. 256-258.

78. Αθανασίου, Α. (2006), *ό. π.*, σ. 18-23.

ημένη» γυναικεία ερωτική επιθυμία.⁷⁹ Με βάση αυτή τη λογική, η αναγνώριση της ισονομίας των γυναικών και η κοινωνική τους χειραφέτηση θα έπρεπε κατ' αντίστροφη φορά να έχει και ως αποτέλεσμα την εξάλειψη του σεξισμού και της καταπίεσης. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν συνέβη. Παρά την αναγνώριση της τυπικής ισότητας, οι γυναίκες συνέχισαν να υποαμείβονται, να υποεκπροσωπούνται στις δημόσιες θέσεις και να υποαντιπροσωπεύονται στην πολιτική ζωή.⁸⁰ Η αντίφαση αυτή αναδεικνύεται στο πλαίσιο του φεμινισμού της διαφοράς, τονίζοντας ότι η πραγματική χειραφέτηση των γυναικών είναι εκ των πραγμάτων αδύνατη στο πλαίσιο των υπάρχουσών κοινωνικών και πολιτικών δομών, καθώς «το παιχνίδι είναι από πριν στημένο». Το πολιτικό υποκείμενο των δικαιωμάτων, ήδη από την εποχή του Διαφωτισμού έως σήμερα, είναι εξ ορισμού και ριζικά έμφυλο και εξουσιαστικά προσδιορισμένο.⁸¹

Στο δεύτερο ρεύμα φεμινιστικής σκέψης, η διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα δεν είναι κάτι που πρέπει απλά να εξαλειφθεί σαν ένα ψευδές επιφανόμενο το οποίο απλά δεν υπάρχει. Η διαφορά πρέπει να βγει από την αφάνεια, να αναγνωριστεί, να κατανοηθεί, να αναλυθεί, να αξιολογηθεί ως θετικό πολιτισμικό μέγεθος και το έμφυλο υποκείμενο να επαναπροσδιοριστεί μέσα από τα δικά του νοήματα και προτάγματα και όχι από το αντίθετο του.⁸² Σε αυτή την προοπτική, το δικαίωμα στη διαφορά νοηματοδοτεί τη διαδικασία κοινωνικής χειραφέτησης, κοινωνικής ορατότητας και πολιτικής διεκδίκησης. Στο πλαίσιο του φεμινισμού της διαφοράς, αναπτύχθηκαν δύο διαφορετικές τάσεις. Η πρώτη έχει αναφορά τη Βόρεια Αμερική και το έργο της νομικού και ακαδημαϊκού Catharine MacKinnon, το οποίο ανέπτυξε από κοινού με τη συγγραφέα Andrea Dworkin και ονομάστηκε ριζοσπαστικός φεμινισμός. Η δεύτερη, που ονομάστηκε πολιτισμικός φεμινισμός, έχει αναφορά αφενός στη γαλλική θεωρία και το έργο της Βελγίδας φιλοσόφου, γλωσσολόγου και ψυχαναλύτριας Luce Irigaray, και αφετέρου στο έργο της Αμερικανίδας ψυχολόγου Carol Gilligan.

Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός δίνει έμφαση στη σεξουαλικότητα, αναλύοντας πώς στο πεδίο της σεξουαλικής έκφρασης εγγράφονται και αναπαράγονται οι δομές της πατριαρχίας, η έμφυλη υποταγή και κυριαρχία.⁸³ Μέσα από το σύνθημα «το ιδιωτικό είναι πολιτικό», επιχειρείται μια πολιτικοποίηση της ιδιωτικής και σεξουαλικής σφαίρας, η οποία παύει να είναι ο χώρος της

79. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 45.

80. *Ο. π.*

81. *Ο. π.*, σ. 44.

82. Η ανάγκη αυτή υπογραμμίζεται με ενάργεια στη διάσημη φράση της Simon de Beauvoir: «Γυναίκα δε γεννιέσαι, αλλά γίνεσαι», η οποία στο έργο της *Το δεύτερο φύλο* (1949) επιχειρεί ακριβώς μέσω ενός φεμινιστικού υπαρξισμού να αποσυνδέσει τη δόμηση της γυναικείας ταυτότητας στην περιφέρεια του «άλλου», του «αντίθετου» πόλου. Βλ. αναλυτικά Αθανασίου, Α. (2006), *ό. π.*, σ. 18-24.

83. Παπαχαράλαμπος, Χ. (2018), *ό. π.*, σ. 1223.

απαραβίαστης ιδιωτικότητας και αποτελεί προνομιακό πεδίο αναπαραγωγής των εξουσιαστικών σχέσεων. Πολύ ενδιαφέρουσα σε αυτό το σημείο είναι η ανάλυση της MacKinnon, η οποία παραλληλίζει και συγκρίνει τη μαρξιστική με τη φεμινιστική θεωρία, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για δύο θεωρίες που αναλύουν τις κοινωνικές δομές και σχέσεις μέσα από το πρίσμα της εξουσίας. Στην πρώτη περίπτωση, κεντρικό ρόλο κατέχει η κοινωνική διαδικασία της εργασίας, ενώ στη δεύτερη η κοινωνική διαδικασία της σεξουαλικότητας.

Σύμφωνα με τη MacKinnon, η εργασία στη μαρξιστική θεωρία είναι η διαδικασία διαμόρφωσης και μετασηματισμού του υλικού και κοινωνικού κόσμου, αλλά και η βασική διαδικασία κοινωνικοποίησης και δόμησης της ταυτότητας, καθώς μέσω της εργασίας και της παραγόμενης αξίας οι άνθρωποι γίνονται αυτό που είναι.⁸⁴ Μέσα από την υπαγωγή της εργασίας στις δομές του καπιταλισμού, επιτυγχάνεται η αποξένωση του εργαζόμενου/εργάτη από το προϊόν της εργασίας του (αλλοτρίωση) και η εκμετάλλευση-κυριαρχία από τον εργοδότη/κάτοχο των μέσων παραγωγής. Ένα ανάλογο σχήμα συντηρείται και αναπαράγεται στο πεδίο της σεξουαλικότητας, η οποία καταλήγει σε μια διαδικασία υπαγωγής στις πατριαρχικές δομές. Με αναφορά στη σεξουαλική έκφραση, δημιουργούνται, οργανώνονται, εκφράζονται και κατευθύνονται οι κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα, ενώ κατασκευάζονται οι έμφυλοι ρόλοι.⁸⁵ Η σεξουαλικότητα, πέρα από κοινωνικά προσδιορισμένη διαδικασία, αποτελεί ταυτόχρονα και συντελεστή, διαμορφωτή της κοινωνικής πραγματικότητας.⁸⁶ Μέσα από αυτές τις συνεπαγωγές, οι γυναίκες στον πιο ιδιωτικό τους πυρήνα, αυτόν της σεξουαλικής έκφρασης, μαθαίνουν να υποτάσσονται στην κυριαρχία των ανδρών, αναπτύσσουν αντίστοιχους κοινωνικούς ρόλους, αφομοιώνουν αντιλήψεις και εγκλωβίζονται στις πατριαρχικές δομές που εμποτίζουν όλο το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων.⁸⁷

84. «Η τάξη είναι η δομή της εργασίας, η παραγωγή ή συνέπειά της, το κεφάλαιο είναι η συμπτωκνωμένη της μορφή και ο έλεγχος της εργασίας είναι το ζητούμενο». MacKinnon, C. (1989), *The Problem of Marxism and Feminism. Toward a Feminist Theory of the State*. Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, σ. 1.

85. «Η ετεροσεξουαλικότητα είναι η κοινωνική δομή της, η επιθυμία είναι η εσωτερική δυναμική της, το κοινωνικό φύλο και η οικογένεια είναι οι συμπτωγμένες μορφές της, οι σεξουαλικοί ρόλοι είναι οι αναγόμενες σε κοινωνικούς ρόλους ιδιότητές της, η αναπαραγωγή είναι η συνέπειά της και ο έλεγχός της το ζητούμενο». MacKinnon, C. (1989), *ό. π.*, σ. 3.

86. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 50.

87. Μάλιστα, η MacKinnon ασκεί κριτική στο κλασικό έργο του F. Engels *Η καταγωγή της οικογένειας, της ιδιοκτησίας και του κράτους*, όπου γίνεται μια πρώτη προσπάθεια ανάλυσης των σχέσεων κυριαρχίας στην ιδιωτική σφαίρα, υποστηρίζοντας ότι οι πατριαρχικές σχέσεις κυριαρχίας προϋπήρχαν του καπιταλιστικού συστήματος και των κοινωνικών τάξεων και δεν αποτελούν δημιούργημα του. Έτσι, ο καπιταλισμός αποτελεί μία από τις ιστορικές μορφές που έλαβε η πατριαρχία και όχι το αντίστροφο· βλ. MacKinnon, C. (1989), *ό. π.*, σ. 23. Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός άσκησε έντονη κριτική στις ορθόδοξες μαρξιστικές αναλύσεις που απέδιδαν την πατριαρχία στις οικονομικές δομές του καπιταλισμού και στον συνεφελκόμενο καταμερισμό εργασίας, βγάζοντας από το κάδρο της ανάλυσης την εργατική τάξη· βλ. Βαίου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). «Εισαγωγή», στο *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, *ό. π.*, σ. 11-21, σ. 12.

Στο στόχαστρο του ριζοσπαστικού φεμινισμού τέθηκε το δίκαιο και ο νόμος, τα οποία με υπόρητο τρόπο θεσμοποιούν και εμπεδώνουν τις έμφυλες ανισότητες. Έτσι, το ρεύμα αυτό επέκρινε το αξίωμα της ουδετερότητας και αμεροληψίας του νόμου απέναντι στην έμφυλη διάκριση.⁸⁸ Ο νόμος ενσωματώνει τις κυρίαρχες έμφυλες αντιλήψεις, τόσο στο επίπεδο της νομοθετικής διαδικασίας και του ορισμού των κανόνων, όσο και στο επίπεδο ερμηνείας και εφαρμογής.⁸⁹ Υπό αυτή την έννοια, το δίκαιο δεν είναι ένα όπλο ενάντια στην πατριαρχία, σύμφωνα με τις διεκδικήσεις του πρώτου φεμινιστικού κύματος, που αξίωνε αλλαγές στη νομιμότητα και κατοχύρωση της νομικής/τυπικής ισότητας. Το δίκαιο είναι ένα εργαλείο στα χέρια της πατριαρχίας για την αναπαραγωγή εξουσιαστικών σχέσεων.⁹⁰ Ωστόσο, παρά τη βαθιά κριτική του ριζοσπαστικού ρεύματος για τα όρια και τη λειτουργία του νόμου, η κατεύθυνση αυτή στρέφεται στην και απαιτεί επίμονα την αναθεώρηση του νόμου, αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα του για την ανατροπή των κοινωνικών συσχετισμών. Έτσι, ο ριζοσπαστικός φεμινισμός, παρά την επιφύλαξη που εκφράζει απέναντι στον νόμο, διακατέχεται, ίσως λίγο αντιφατικά, από έναν έντονο λεγκαλισμό (legalism),⁹¹ αξιώνοντας την εισαγωγή νέων νομικών εννοιών και οριοθετήσεων που θα συμπεριλαμβάνουν κομμάτια της κοινωνικής εμπειρίας τα οποία μέχρι πρότινος ήταν αόρατα, συγκαλύπτονταν ή συσκοτιζόνταν, μένοντας εγκλωβισμένα στο πεδίο της ιδιωτικής σφαίρας και των διαπροσωπικών σχέσεων. Δεν είναι τυχαίο, συνεπώς, πως η σχολή αυτή θα ασχοληθεί ιδιαίτερα με ζητήματα ποινικής τυποποίησης συμπεριφορών σεξουαλικής βίας που μέχρι τότε διέφευγαν από το πεδίο του ποινικού δικαίου, όπως η πορνεία, η πορνογραφία, ο βιασμός, ο βιασμός εντός του γάμου, το date-rape (βιασμός μεταξύ προσώπων που έχουν σχέση οικειότητας), ο βιασμός σε καιρό πολέμου ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας η σεξουαλική παρενόχληση, η ενδοοικογενειακή βία και προσφάτως η γυναικοκτονία. Παράλληλα, οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες θα θέσουν στο στόχαστρο νομικές έννοιες της δογματικής ποινικής θεωρίας, όπως «συναίνεση» και «καταναγκασμός», «ενοχή» και «καταλογισμός», που ενίοτε λειτουργούν ως πέπλο συγκάλυψης, κανονικοποιώντας την έμφυλη βία. Κατά συνέπεια, η διαδικασία της εγκληματοποίησης-ποινικοποίησης στο πλαίσιο της φεμινιστικής νομικής κριτικής θεωρίας έρχεται να αναδείξει τα κρυμμένα, τα αφανή, να δώσει φωνή, ορατότητα και νομική κάλυψη στη γυναικεία εμπειρία της βίας, και να τονίσει τον μη αποδεκτό χαρακτήρα της και την ηθική της απαξία, αποσυνδέοντας την από τη σφαίρα της κανονικότητας.

Σε αντίθεση με τον ριζοσπαστικό φεμινισμό που εστίασε στην ανάδειξη και εξάλειψη των έμφυλων διακρίσεων στο πεδίο του κοινωνικού/υλικού κόσμου, ο πολιτισμικός φεμινισμός έδωσε

88. Κραβαρίτου, Γ. (1996), *ό. π.*, σ. 133-146.

89. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 47.

90. *Ο. π.*, σ. 46.

91. *Ο. π.*, σ. 48.

έμφαση κατά κύριο λόγο στον τρόπο δόμησης του συμβολικού κόσμου, στον τρόπο δόμησης του νοήματος, του λόγου και του πολιτισμού. Με επιρροές από τη γαλλική θεωρία και το έργο των Althusser, Foucault, Derrida, Lacan,⁹² αναλύει τις διαδικασίες δόμησης του υποκειμένου (αυτοπροσδιορισμός) και τις διαδικασίες πρόσληψης του κόσμου (κοινωνική κατασκευή) μέσα από τους γλωσσικούς κώδικες, που αποτελούν ένα σύστημα συμβόλων. Σε αυτή την προοπτική, επισημαίνεται ότι όλη η δυτική διανόηση, η αρχαία ελληνική γραμματεία, η φιλοσοφία, η γλωσσολογία, η ψυχανάλυση κ.ο.κ. διαμορφώθηκαν γύρω από ένα ανδρικό αρχέτυπο, ενώ οι γυναίκες δεν είχαν τις ίδιες δυνατότητες στη διαμόρφωση του λόγου και του νοήματος.⁹³ Το γεγονός αυτό αντανακλάται και στο δίκαιο, το οποίο αποτελεί ένα κανονιστικό συμβολικό σύστημα εννοιολογήσεων και νοημάτων. Σε συμπληρωματική κατεύθυνση κινούνται οι αναλύσεις της Αμερικανίδας Carol Gilligan, η οποία, ασκώντας κριτική στην εξελικτική θεωρία των σταδίων του Kohlberg, ανέδειξε ένα διαφορετικό παράδειγμα ηθικής στάσης και πρακτικής, την «ηθική της φροντίδας», σε αντιδιαστολή με την ηθική των δικαιωμάτων ή της δικαιοσύνης.⁹⁴

Το τρίτο και τελευταίο φεμινιστικό κύμα σκιαγραφείται από τον μεταδομιστικό ή μεταμοντέρνο φεμινισμό, που δέχεται επίσης επιρροές από τη γαλλική θεωρία (Foucault, Althusser, Derrida) και αρθρώνεται γύρω από το έργο της Αμερικανίδας Φιλοσόφου Judith Butler.⁹⁵ Η Butler δομεί τον προβληματισμό της με αφετηρία την κριτική που ασκήθηκε στον αμερικανικό φεμινισμό από άλλες έμφυλες ταυτότητες οι οποίες δεν λαμβάνονταν υπόψη (π.χ. Αφροαμερικανίδες, ομοφυλόφυλες γυναίκες), καθώς η ανάλυση είχε ως κεντρική αναφορά τη λευκή, μεσαιás τάξης, ετεροσεξουαλική γυναίκα. Στα έργα της, θα αποδομήσει την έννοια της έμφυλης ταυτότητας ως περιοριστική. Ακολουθώντας τη φουκωϊκή μεθοδολογία, προβαίνει σε μια γενεαλογική κριτική των κατηγοριών του φύλου και της επιθυμίας και αποδομεί τις κυρίαρχες γνώσεις, τα «καθεστώτα αλήθειας» γύρω από τα οποία δομείται και κατασκευάζεται το γυναι-

92. Ειδικότερα, υπό ένα αναθεωρητικό, αποδομιστικό και ταυτόχρονα ανασυνθετικό πρίσμα κλασικών θεωριών και νοημάτων, ο Althusser προέβη σε μια δεύτερη ανάγνωση του Marx, ο Lacan σε μια δεύτερη ανάγνωση του Freud και της ψυχανάλυσης, ο Derrida σε μια δεύτερη ανάγνωση του Πλάτωνα και της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, ενώ ο Foucault ασχολήθηκε με τις διαδικασίες δόμησης «καθεστώτων αλήθειας» και με τη διαπλοκή της γνώσης με την εξουσία. Βλ. αναλυτικά για τη γαλλική σχολή, Culler, J. (2003). *Αποδόμηση. Θεωρία και κριτική μετά το δομισμό*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

93. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 78-80.

94. Οι γυναίκες κατά την Gilligan προσλαμβάνουν την πραγματικότητα με διαφορετικό τρόπο και τοποθετούνται απέναντι στα ηθικά διλήμματα όχι προτάσσοντας έναν λογικό επαγωγικό συλλογισμό, αλλά μέσα από μια ηθική των σχέσεων, της φροντίδας και της ικανοποίησης των αναγκών των άλλων. Βλ. Gilligan, C. (1982), *In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, σ. 24-39.

95. Τα βασικά της έργα, που θεμελίωσαν και τον μεταμοντέρνο φεμινισμό, είναι η *Αναταραχή φύλου* (*Gender Trouble*, 1990) και *Σώματα με σημασία* (*Bodies that matter*, 1993), αμφότερα μεταφρασμένα στα ελληνικά από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια (2009) και Εκκρεμές (2008) αντίστοιχα.

κείο υποκείμενο.⁹⁶ Για την Butler, η σεξουαλική ταυτότητα δεν συνιστά εγγενή ιδιότητα του βιολογικού φύλου (το οποίο ούτως ή άλλως είναι κι αυτό μια κατασκευασμένη διά του λόγου κατηγορία),⁹⁷ αλλά μια συνεχής επιτελεστική διαδικασία μέσα από την υιοθέτηση προτύπων, συμπεριφορών, στάσεων, αποφάσεων, στυλ ή επιθυμιών.⁹⁸ Μια διαρκής εν τω γίνεσθαι διαδικασία, μέσα από την επαναλαμβανόμενη επιτελεστικότητα που αποτυπώνεται στη φράση της Simon de Beauvoir «γυναίκα δε γεννιέσαι αλλά γίνεσαι». Σε αυτή την κατεύθυνση, αναθεωρούνται και αποδομούνται οι βασικές φεμινιστικές εννοιολογήσεις, προκειμένου η ανάλυση να απεγκλωβιστεί από το πρίσμα της «χειραφέτησης» ή της «κυριαρχίας» και να αποκτήσει ένα συμπεριληπτικό πρόσημο.⁹⁹

Β. Φιλελεύθερος φεμινισμός και θετικιστική εγκληματολογία

Συνοψίζοντας, πρέπει να επισημανθεί ότι η ενσωμάτωση της φεμινιστικής οπτικής στην εγκληματολογική θεωρία και έρευνα πραγματοποιήθηκε με διαφορετικό τρόπο από τα αντίστοιχα ρεύματα σκέψης, προσαρμοζόμενη στα ευρύτερα ερωτήματα και τη μεθοδολογία τους. Έτσι, η θετικιστική εγκληματολογία και η θετικιστική θυματολογία επηρεάστηκαν κυρίως από τον φιλελεύθερο φεμινισμό, θέτοντας μια σειρά από ζητήματα που σχετίζονται με την παραβατικότητα¹⁰⁰ και τη θυματοποίηση των γυναικών, αλλά και με τη διαφορετική αντιμετώπιση των γυναικών από το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης.¹⁰¹ Ταυτόχρονα, ασκήθηκε κριτική στην

96. Αθανασίου, Α. (2006), *ό. π.*, σ. 96-104.

97. Butler, J. (2009), *Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 31-32.

98. *Ο. π.*, σ. 181-183.

99. Αθανασίου, Α. (2006), *ό. π.*, σ. 84 επ.

100. Σε αυτή την κατεύθυνση, ξεχωρίζουν τα έργα της Freda Adler και της Rita Simon. Με αφετηρία την κοινή διαπίστωση ότι η παράμετρος του φύλου είχε για πολλά χρόνια αγνοηθεί από την παραδοσιακή εγκληματολογία και οι όποιες αναγνώσεις της ήταν είτε απλοϊκές είτε στερεοτυπικές, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι κοινωνικές διαδικασίες κατασκευής του φύλου γύρω από τις έννοιες της «αρρενωπότητας» και της «θηλυκότητας», επιχείρησαν να εξετάσουν κατά πόσο η σταδιακή ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας και η κοινωνική τους χειραφέτηση είχε επίδραση και στην αύξηση της εμπλοκής τους με το έγκλημα. Σε απάντηση του ανωτέρω ερωτήματος, η Adler υποστήριξε ότι στο πλαίσιο αυτής της διαδρομής οι γυναίκες πράγματι διαπράττουν εγκλήματα, καθώς για να επιτύχουν την κοινωνική και επαγγελματική τους καταξίωση υιοθετούν χαρακτηριστικά αρρενωπότητας και γίνονται πιο επιθετικές και ανταγωνιστικές. Αντίθετα, η Simon, υποστήριξε πως δεν είναι η υιοθέτηση ανδρικών προτύπων αλλά η επαφή με περισσότερες ευκαιρίες τέλεσης εγκλήματος (κυρίως οικονομικού εγκλήματος ή εγκλημάτων λευκού κολάρου) που αλλάζουν τη συσχέτιση των γυναικών με το έγκλημα. Βλ. Vold, G., Bernad. T., Snippes, J. (2002⁵) *Theoretical Criminology*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press 2002, σ. 269-270.

101. Vold, G., Bernad. T., Snippes, J. (2002), *ό. π.*, σ. 268. Σύμφωνα με αυτό το ρεύμα σκέψης, οι γυναίκες τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης από το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης, άλλοτε πιο αυστηρής κι άλλοτε πιο επιεικής, ανάλογα με τη φύση του τελεσθέντος αδικήματος. Ωστόσο, η θέση αυτή έχει επικριθεί γιατί αγνοεί κι άλλους παράγοντες που αλληλοεπιδρούν, όπως η κοινωνική τάξη προέλευσης. Βλ. αναλυτικά Walklate, S. (2007³). *Understanding criminology Current theoretical debates*, Νέα Υόρκη: Open University Press, σ. 85.

επιστημονική πρακτική και μεθοδολογία, η οποία συντελεί ενδεχομένως στην αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιλήψεων, μέσα από τη συγκρότηση μεροληπτικών ερευνητικών δειγμάτων στα οποία απουσιάζει το γυναικείο φύλο, ή με τη μη ενσωμάτωση αντίστοιχων μεταβλητών στην έρευνα.¹⁰²

Με βάση τα ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι η επίδραση του φιλελεύθερου φεμινισμού στο δίκαιο και την εγκληματολογική θεωρία διέπεται μάλλον από μια ρεφορμιστική λογική. Βασική θέση αυτής της θεώρησης αποτελεί η αποδοχή του υπάρχοντος οικονομικοπολιτικού πλαισίου και των δομών του¹⁰³ και η προώθηση διορθωτικών παρεμβάσεων στους κανόνες δικαίου και στη μεθοδολογία της κοινωνικής έρευνας, με στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων, τη νομική κατοχύρωση και αναγνώριση της ισότητας των δύο φύλων, και την ενσωμάτωση στο πεδίο της έρευνας και έμφυλων ερωτημάτων. Έτσι, στη φιλελεύθερη εγκληματολογική φεμινιστική θεωρία δεν εμφιλοχωρούν ερωτήματα γύρω από τις διαδικασίες και τους όρους διαμόρφωσης του κανόνα δικαίου (εγκληματοποίηση), τους νομικούς ορισμούς ή τη λειτουργία του δικαίου στην αναπαραγωγή της πατριαρχίας και του σεξισμού. Η ουδετερότητα και αμεροληψία του νομικού θετικισμού λειτουργεί ως ασπίδα απέναντι σε συσχετίσεις και αναγωγές που ξεπερνούν τα όρια των κανονιστικών ρυθμίσεων.

Ειδικότερα, η ανάλυση της έμφυλης βίας και της γυναικοκτονίας πραγματοποιείται στο πεδίο της θετικιστικής εγκληματολογίας και θυματολογίας μέσα από τρία πρίσματα: το πρώτο εστιάζει στις συνθήκες τέλεσης του αδικήματος, το δεύτερο στην προσωπικότητα του δράστη και το τρίτο στην ευαλωτότητα του θύματος. Υπό το πρώτο πρίσμα, τα ανωτέρω εγκλήματα ιδιωτικοποιούνται και χωροθετούνται εντός της ιδιωτικής/οικιακής σφαίρας. Η έμφυλη βία συνιστά ένα ιδιωτικό έγκλημα που τελείται ανάμεσα σε άτομα (θύματα και δράστες) που έχουν στενή οικογενειακή, συζυγική, συντροφική, ερωτική σχέση, στο πλαίσιο ενός μάλλον επιβαρυσμένου, κακοποιητικού ή προβληματικού περιβάλλοντος. Υποκινούνται συχνά από ζήλια, εξάρτηση, κτητικότητα, απόρριψη, και ενίοτε ενισχύονται από τη συμπεριφορά του θύματος και ειδικότερα από τη χρόνια σιωπή, συγκάλυψη ή ανοχή του. Σε αυτή την κατεύθυνση, τα εγκλήματα έμφυλης βίας επαναπλαισιώνονται λεκτικά ως «εγκλήματα ζήλιας», «εγκλήματα ερωτικού πάθους», «εγκλήματα τιμής», τα οποία αποτελούν μάλλον εξαίρεση στον κανόνα.

Στη δεύτερη περίπτωση, η ανάλυση επικεντρώνεται στην προσωπικότητα του δράστη υπό το πρίσμα της κοινωνικής ετερότητας. Τα χαρακτηριστικά του δράστη ψυχοπαθολογικοποιούνται. Οι δράστες παρουσιάζονται άλλοτε ως ναρκισσιστικές προσωπικότητες και άλλοτε ως άτομα

102. Walklate, S. (2007), *ό. π.*, σ. 85.

103. Vold, G., Bernad. T., Snippes, J. (2002), *ό. π.*, σ. 270.

που πάσχουν από αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας ή αντιμετωπίζουν ζητήματα εθισμού ή εξαρτήσεων (βίαιοι, αλκοολικοί, τοξικοεξαρτημένοι). Η ατομοκεντρική ανάλυση των δραστών συνδυάζει διάφορες μεταβλητές όπως η ηλικία, η εθνική καταγωγή, το μορφωτικό επίπεδο, το ιστορικό προηγούμενης κακοποιητικής συμπεριφοράς στην οικογένεια, το ιστορικό κακοποίησης τους στην παιδική ή εφηβική ηλικία,¹⁰⁴ ή η ενδεχόμενη (πρώιμη) εμπλοκή τους με τον νόμο, αλλά και ζητήματα καταλογισμού – αν δηλαδή έδρασαν «εν βρασμό ψυχικής ορμής», τυφλωμένοι από τη ζήλια ή το θυμό τους, ή αν πρόκειται για άτομα με μειωμένη αντίληψη και ως εκ τούτου με μειωμένο καταλογισμό.

Στην τρίτη κατεύθυνση, στην οποία εστιάζει κατά κύριο λόγο η θετικιστική θυματολογία, ο επιστημονικός προβολέας στρέφεται στο θύμα, στην ανάλυση και τη συσχέτιση των παραγόντων κινδύνου (risk factors) που ενισχύουν την ευάλωτότητά του και αυξάνουν τις πιθανότητες θυματοποίησής του. Και σε αυτή την περίπτωση, εξετάζονται μεταβλητές όπως η ηλικία, η εθνική καταγωγή, το μορφωτικό επίπεδο, ο τόπος κατοικίας, η απασχόληση-εργασία, η οικονομική εξάρτηση, η προηγούμενη σχέση με τον δράστη, η ανοχή προηγούμενης κακοποιητικής συμπεριφοράς, το ιστορικό κακοποίησης στην παιδική ηλικία, κ.ά. Το θύμα σε αυτή την προοπτική θεωρείται εν μέρει υπεύθυνο για τη θυματοποίηση του (victim blaming), διότι είτε προκάλεσε ή ανέχτηκε κακοποιητική συμπεριφορά απέναντι του, είτε δεν απευθύνθηκε εγκαίρως στις αρχές, είτε μέσα από ψυχολογικές διαδικασίες άρνησης και απώθησης δεν συνειδητοποίησε εγκαίρως την κατάσταση κινδύνου που είχε περιέλθει. Στο πλαίσιο μάλιστα της θετικιστικής θυματολογίας εντάσσονται κι αρκετές έρευνες με άξονα τον φαύλο κύκλο της θυματοποίησης και εγκληματικότητας των γυναικών, για το πώς δηλαδή η σεξουαλική, ψυχολογική και σωματική κακοποίηση των γυναικών συμβάλλουν στην μετέπειτα εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να φτάσει μέχρι την ανθρωποκτονία του συζύγου-συντρόφου.¹⁰⁵

Τέλος, δεν λείπουν και πιο συνθετικές προσεγγίσεις που ακολουθούν την ερευνητική πρόταση της Karen Stout, η οποία υιοθέτησε μια πολυεπίπεδη οικολογική ανάλυση, με συνδυασμό μεταβλητών σε μικρο- μεσο- και μακροεπίπεδο, αναλύοντας δευτερογενή δεδομένα που συλλέχθηκαν από πολυάριθμα αρχειακά αρχεία και στατιστικές σε καθεμία από τις 50 πολιτείες των ΗΠΑ.¹⁰⁶ Σε αυτή την προοπτική, ενσωματώνονται μεταβλητές όπως το επίπεδο της ισότητας των φύλων, η απασχόληση, η μετανάστευση, οι εφαρμοζόμενες πολιτικές, η ύπαρξη κέντρων

104. Συγκιάτου, Α. (2022), ό. π., σ. 986.

105. Σε αυτή την κατεύθυνση εντάσσονται ενδεικτικά οι έρευνες της Κ. Daly (1992), της Μ. Chesney-Lind (2000), της Λ. Sanchez (2000), της Κ. Ferraro (2000), της Σ. Osthoff (2000), των D. C. May, N. E. Rader & S. Goodrum (2010), των J. L. Lauritsen, Κ. Carbone-Lopez (2011) και της J. Belknap (2014). Βλ. Μηλιώνη, Φ. (2022), «Ευαίσθητα θεσμικά αντανάκλαστικά σε θέματα έμφυλης βίας», ό. π., σ. 117.

106. Stout, Κ. (1992), «Intimate femicide: An ecological analysis», *Journal of Sociology and Social Welfare* 29, σ. 29-50.

υποστήριξης κακοποιημένων γυναικών σε μια περιοχή, κ.ά., οι οποίες συσχετίζονται άλλοτε με ένα συγκεκριμένο γεγονός και άλλοτε με τα ποσοστά των γυναικοκτονιών ή των βιασμών σε μια περιοχή.¹⁰⁷

Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, η ιδιωτικοποίηση του φαινομένου και η ανάγνωσή του με όρους ατομικής ηθικής, ερωτικής, συναισθηματικής ή ψυχολογικής απόκλισης εγκλωβίζουν την ανάλυση σε μια κλειστή σφαίρα ιδιωτικότητας, διαπροσωπικής βίας και κοινωνικής ετερότητας. Υπό αυτή την έποψη, η έμφυλη βία αποτελεί ένα μεμονωμένο και εξαιρετικό φαινόμενο, γεγονός που συσκοτίζει τις δομικές, συστημικές, πολιτικές και κοινωνικές αναφορές του. Ταυτόχρονα, η θετικιστική προσέγγιση προτιμά τη χρήση πιο ουδέτερων και λιγότερο φορτισμένων όρων.¹⁰⁸ Έτσι, γίνεται λόγος για «γυναικεία ανθρωποκτονία», «ανθρωποκτονία σε συντροφική σχέση», «θυματοποίηση γυναικών από ανθρωποκτονία», «θανατηφόρα βία μεταξύ συντρόφων», «γυναίκες θύματα θανατηφόρας βίας» και «θανατηφόρα βία μεταξύ συντρόφων».¹⁰⁹

Γ. Ριζοσπαστικός Φεμινισμός και Κριτική Εγκληματολογία

Σε τελείως αντίθετη κατεύθυνση κινείται η ριζοσπαστική ή κριτική φεμινιστική εγκληματολογία. Πρόκειται για ένα ρεύμα σκέψης που μπολιάζει πολλές παρεμφερείς θεωρητικές παραδόσεις, αντλώντας στοιχεία από τη μαρξιστική μεθοδολογία, την κριτική εγκληματολογία,¹¹⁰ την προσέγγιση της ζημιολογίας και της κοινωνικής βλάβης,¹¹¹ και φυσικά από τα διάφορα ρεύματα

107. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται οι έρευνες των Dugan, Nagin και Rosenfeld (2003), Muftic και Baumann (2012) και της Stamatel (2014), σχετικά με τις διαφορές στα επίπεδα των γυναικοκτονιών και τη δυναμική των φύλων σε 33 ευρωπαϊκές χώρες. Βλ. αναλυτικά Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), ό. π., σ. 981-982.

108. Είναι χαρακτηριστικό ότι στον σχετικά πρόσφατο συλλογικό τόμο *Handbook of European Homicide Research* (Liem & Pridemore, 2013), στον οποίο περιλαμβάνονται μελέτες για την ανθρωποκτονία, δεν αναφέρεται πουθενά ο όρος «γυναικοκτονία», αλλά χρησιμοποιείται ο όρος «γυναικείες ανθρωποκτονίες». Το έργο αποτελεί απόδειξη του γεγονότος ότι η κυρίαρχη εγκληματολογία τείνει προς τη συντηρητική κατεύθυνση σε αυτό το θέμα, προτιμώντας τον όρο «ανθρωποκτονία από συντροφική σχέση» και τις πολλές παραλλαγές του από τον πιο ριζοσπαστικό και πολιτικά φορτισμένο όρο «γυναικοκτονία». Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), ό. π., σ. 981.

109. Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), ό. π.

110. Ιδίως των θεωρητικών εκείνων που ασχολήθηκαν με τις διαδικασίες και τους όρους εγκληματοποίησης, όπως οι William Chambliss και Richard Quinney. Βλ. ενδεικτικά Quinney, R. (1970/2008), *The Social Reality of Crime*, Ντιου Μπρούνσγουικ & Λονδίνο: Transaction Publishers. Chambliss, W. & Seidman, R. (1971), *Law, Order and Power*, Μασαχουσέτη: Addison-Wesley Publishing Company. Chambliss, W. (1993), «On Law Making», στο Chambliss, W. & Zatz, M. (επιμ.). *Making Law: The State, the Law, and Structural Contradictions*, Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.

111. Βλ. ενδεικτικά σε αυτή την κατεύθυνση, Canning, V. & Tombs, S. (2021), *From social harm to zemiology: A critical introduction*, Λονδίνο: Routledge. Tombs S. (2018), «For Pragmatism and Politics: Crime, Social Harm and Zemiology», στο A. Boukli & J. Kotze (επιμ.), *Zemiology, Critical Criminological Perspectives*, σ. 11-31, και, στο πεδίο της έμφυλης κοινωνικής

του ριζοσπαστικού φεμινισμού. Σε αυτή την προοπτική, το δίκαιο δεν αποτελεί ένα ουδέτερο εργαλείο ρύθμισης των κοινωνικών συγκρούσεων. Αποτελεί το βασικό εργαλείο εμπέδωσης, παγιοποίησης και αναπαραγωγής των έμφυλων ανισοτήτων και των πατριαρχικών δομών, διότι πέρα από τη ρύθμιση των βιοτικών σχέσεων αποτελεί βασικό μέσο ιδεολογικής ηγεμονίας και διαμόρφωσης των κοινωνικών αντιλήψεων.¹¹² Έτσι, το δίκαιο αναπαράγει τις έμφυλες ανισότητες τόσο σε επίπεδο υλικό, όταν δεν εγκληματοποιούνται ή ποινικοποιούνται συμπεριφορές που προκαλούν μεγάλη κοινωνική βλάβη, όσο και σε επίπεδο συμβολικό, όταν διατηρείται το αξιακό σύστημα της πατριαρχίας, το οποίο μάλιστα ουδετεροποιείται μέσα σε ένα πλέγμα νομικού φορμαλισμού. Για τον λόγο αυτόν, η ριζοσπαστική φεμινιστική ανάλυση εστιάζει στις διαδικασίες αποσιώπησης και συγκάλυψης της σεξουαλικής βίας στο απροσπέλαστο πλαίσιο της ιδιωτικής σφαίρας, οι οποίες περιλαμβάνουν και τη δυσανεξία του συστήματος της πατριαρχίας απέναντι σε νέες εννοιολογικές οριοθετήσεις, στην αναγνώριση νέων νομικών όρων, στην ποινικοποίηση νέων μορφών συμπεριφοράς που μέχρι πρότινος ήταν αδιάφορες για το ποινικό δίκαιο παρά τις πολυεπίπεδες κοινωνικές βλάβες που προκαλούν, όπως ο βιασμός στον γάμο ή σε ερωτική σχέση, η ενδοοικογενειακή βία, η σεξουαλική παρενόχληση και η πορνογραφία.¹¹³

Η κριτική φεμινιστική εγκληματολογία, συνεπώς, εντάσσει στο ερευνητικό της διάβημα τη διεύρυνση του πεδίου της έρευνας πέρα από το στενό πεδίο του τυπικού/νομικού εγκλήματος, καθώς εκκινεί από τη θέση ότι οι διαδικασίες εγκληματοποίησης υπάγονται *a priori* σε εξουσιαστικούς/πατριαρχικούς συσχετισμούς.¹¹⁴ Θέλοντας μάλιστα να προτάξει το κοινωνικό βίωμα, την κοινωνική εμπειρία εκμετάλλευσης, υποταγής και κυριαρχίας των γυναικών, προτιμά να χρησιμοποιεί τον όρο «επιζήσασες» παρά τον όρο «θύματα». Η έμφυλη βία δεν αποτελεί μόνο

βλάβης, Davies, P. (2021), «Why social harm matters: Five reasons from a feminist influenced victim perspective», στο Davies, P. D., Leighton, P. & Wyatt, T. (επιμ.), *The Palgrave Handbook of Social Harm*, Palgrave Macmillan, σ. 453-472· Davies, P. (2014), «Gender first: The secret to revealing sexual crimes and victimisations», στο Davies, P., Francis, P. & Wyatt, T. (επιμ.), *Invisible crimes and social harms*, Palgrave Macmillan, σ. 26-43· Κασάπογλου, Α. (2022). «Η κοινωνική βλάβη της έμφυλης βίας», περ. *Αντιγόνη, το ερώτημα*, Ιούνιος 2022, τόμος II, αρ. 4 (υπό δημοσίευση).

112. Walklate, S. (2007), σ. 97.

113. Ρεθυμνωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ. Τσακιστράτη, Χ. (2015), *ό. π.*, σ. 52-73· Παπαχαράλαμπος, Χ. (2018), *ό. π.*, σ. 127-130.

114. Σύμφωνα με τον Quinney, η κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος διαμορφώνεται μέσω της αλληλεπίδρασης πέντε παραμέτρων: α. Του νομικού ορισμού, ο οποίος κατασκευάζεται από τις αρμόδιες αρχές σε μια οργανωμένη κοινωνία. β. Του συγκρουσιακού χαρακτήρα των νομικών ορισμών, οι οποίοι αντανακλούν τα συμφέροντα των τμημάτων της κοινωνίας που έχουν την εξουσία να διαμορφώνουν δημόσιες πολιτικές. γ. Της εφαρμογής των νομικών ορισμών του εγκλήματος από τα τμήματα εκείνα της κοινωνίας που έχουν εξουσία στον σχεδιασμό και τη διαχείριση του νόμου. δ. Της δημιουργίας συμπεριφορικών τύπων σε αναλογία με τους νομικούς ορισμούς που οδηγούν σε ανάλογες πιθανότητες εμπλοκής ορισμένων ατόμων με τον νόμο. ε. Της δημιουργίας και διάχυσης στο κοινωνικό σώμα διά των ΜΜΕ συγκεκριμένων αντιλήψεων σχετικά με το έγκλημα. Βλ. Quinney, R. (1970/2008), *ό. π.*, σ. 15-24.

αντικείμενο ανάμεσα σε ένα θύμα και ένα δράστη, δεν αποτελεί προϊόν οικογενειακής παθογένειας, ούτε εξαντλείται σε νομικούς ορισμούς και τυπικά αδικήματα. Είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο με βαθιές πολιτισμικές ρίζες, που διαπερνά κάθετα και οριζόντια τις κοινωνικές τάξεις και είτε αντανάκλαται στις οικονομικές και πολιτικές δομές είτε αποτελεί προϊόν τους.¹¹⁵ Ωστόσο, παρά την εργαλειακή θεώρηση του ποινικού δικαίου και την κριτική που ασκείται στις πραγματικές λειτουργίες του νόμου, μη έχοντας άλλη εναλλακτική, η προσέγγιση αυτή επιδιώκει την ανατροπή των κοινωνικών συσχετισμών διά του νόμου, δίνοντας έμφαση στην αναγνώριση των επιβλαβών φαινομένων και στην εισαγωγή νέων εννοιολογικών κατηγοριών, νέων σημειώντων με στόχο την κοινωνική αφύπνιση αλλά και την ανάληψη πολιτικής πρωτοβουλίας και δράσης. Ταυτόχρονα, στο πεδίο αυτό διαγράφεται και μια τάση προς την τιμωρητικότητα, προς την αυστηροποίηση της ποινικής μεταχείρισης των δραστών, είτε μέσω της εγκληματοποίησης συμπεριφορών που διέφευγαν του ποινικού νόμου, είτε μέσω μιας πιο τιμωρητικής αντιμετώπισης των δραστών σε ήδη τυποποιημένα αδικήματα.

Η επιμονή αυτή της ριζοσπαστικής φεμινιστικής θεώρησης γύρω από την εισαγωγή νέων όρων στο νομικό και θεσμικό πλαίσιο δεν είναι τυχαία. Έχει ως αφετηρία το έργο του φιλοσόφου John Austin, τις παραδοχές της ερμηνευτικής κοινωνιολογίας και τη θεωρία της συμβολικής αλληλόδρασης, γύρω από τις διαδικασίες κατασκευής του κόσμου διά του λόγου. Ειδικότερα, ο Austin διακρίνει τις λεκτικές εκφορές σε όσες έχουν διαπιστωτικό περιεχόμενο και υπόκεινται στον έλεγχο της αλήθειας και όσες έχουν επιτελεστικό περιεχόμενο, επιδιώκουν κάποιον σκοπό και υπόκεινται στον έλεγχο της ευστοχίας/αστοχίας.¹¹⁶ Οι επιτελεστικές εκφορές στοχεύουν στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας, αποτελούν μέρος μιας ηθικής πρακτικής και αποκτούν ακόμα μεγαλύτερη ισχύ όταν έχουν κανονιστική ή θεσμική περιβολή. Περαιτέρω, ο Austin ανατέμνει τις λεκτικές πράξεις σε τρία διαφορετικά μέρη: τη λεκτική πράξη (locutory act), που αποτελεί την κυριολεκτική εκφώνηση των λέξεων, την ενδολεκτική πράξη (illocutionary act) που επιτελείται από το νόημα, την αξία και την ισχύ των λέξεων ανάλογα με το πώς γίνονται κατανοητές και το πλαίσιο εντός του οποίου προφέρονται,¹¹⁷ και την περιλεκτική πράξη (perlocutionary act), που περιλαμβάνει τις συνέπειες, τα αποτελέσματα από την εκφορά των λέξεων, την έμμεση επίδραση που έχουν οι λέξεις στους ακροατές (κολακεύουν,

115. Σε αυτή την κατεύθυνση κινείται και ο «σοσιαλιστικός φεμινισμός» ως επιμέρους ρεύμα στο ευρύτερο αντιθετικιστικό παράδειγμα, με κυριότερους εκφραστές τον James Messerschmidt (1986), ο οποίος ερευνά τους πολύπλοκους τρόπους με τους οποίους μεταβλητές όπως το φύλο, η φυλή και η κοινωνική τάξη συσχετίζονται μεταξύ τους, την Pat Carlen, η οποία εστίασε στη μεταχείριση των γυναικών από το ΣΠΔ και στο πώς σχετίζονται οι εμπειρίες των γυναικών με τις επιπτώσεις του ρατσισμού, του σεξισμού και της ταξικής διαστρωμάτωσης, και τη Maureen Cain. Βλ. αναλυτικά Walklate, S. (2007), *ό. π.*, σ. 88.

116. Austin, J. L. (1962), *How to do things with words*, Οξφόρδη: Clarendon Press, σ. 1-11.

117. Για παράδειγμα, η φράση «κρυώνω» μπορεί να σημαίνει την επιθυμία να κλείσει ο συνομιλητής το παράθυρο, να δανειστεί ένα παλτό ή απλά να εξωτερικεύσει μια πληροφορία για τη φυσική του κατάσταση.

ευχαριστούν, τρομάζουν κ.λπ.), η οποία όμως δεν εγγράφεται ρητά στη δήλωση.¹¹⁸ Με άλλα λόγια, η λεκτική πράξη περικλείει ένα νόημα, η ενδολεκτική πράξη δίνει αξία σε αυτό που ειπώθηκε και η περιλεκτική πράξη περιλαμβάνει την επίτευξη ενός αποτελέσματος από αυτό που ειπώθηκε.¹¹⁹ Η χρήση ενός νέου σημαίνοντος όπως η γυναικοκτονία αποτελεί μια λεκτική πράξη που μεταβάλλει ριζικά το «ενδόλεκτο» και το «περίλεκτο», καθώς φωτίζει με έμφυλο τρόπο ένα γεγονός, μεταβάλλει την πρόσληψη του εντάσσοντάς το σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο νοημάτων, ενώ έχει και τελείως διαφορετικά αποτελέσματα με την εκφορά της.

Συνακόλουθα, όπως γίνεται δεκτό στην ευρύτερη ερμηνευτική κοινωνιολογική παράδοση, η εκφορά των λέξεων και οι κοινωνικές πράξεις δεν αποτελούν απλά υλικές ενέργειες που εξωτερικεύουν την ανθρώπινη βούληση αλλά ερμηνευτικά/νοηματικά προσδιορισμένα ενεργήματα μέσω των οποίων διαμεσολαβείται ο υλικός κόσμος και κατασκευάζεται τόσο το κοινωνικό υποκείμενο όσο και ο περίγυρος του, το κοινωνικό γίνεσθαι. Με άλλα λόγια, το κοινωνικό υποκείμενο σε καμία περίπτωση δεν είναι ουδέτερος παρατηρητής των πραγμάτων που τελούνται εκεί έξω, αλλά συνδιαμορφωτής της κοινωνικής πραγματικότητας διά της ερμηνείας και του νοήματος που αποδίδεται στον εαυτό και τα πράγματα (κοινωνικά φαινόμενα). Επομένως, οι διαδικασίες της κοινωνικής αλλαγής συνοδεύονται πάντοτε από κοινωνικά εύλογους τρόπους μετονομασίας του μετασηματισμένου κόσμου.¹²⁰ Εάν δεν υπάρχουν οι κατάλληλες λέξεις, θα πρέπει να εφευρεθούν, ενώ η απλή πράξη της εκφοράς ενός νέου σημαίνοντος γίνεται μέρος μιας ευρύτερης ηθικής και κοινωνικής πρακτικής, αποτελεί ένα επαναστατικό γεγονός το οποίο επιχειρεί να αποδομήσει, να ανατρέψει ή να μετασηματίσει την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων (social order).¹²¹ Εάν ο όρος είναι ισχυρός, συλλαμβάνει δηλαδή πτυχές της πραγματικότητας που ήταν προηγουμένως δυσδιάκριτες από την κυρίαρχη επιστήμη ή από διαδεδομένες στερεοτυπικές προϊδεάσεις, τότε έχει έντονες επιτελεστικές και μετασηματιστικές επιδράσεις και επενέργειες, διαμορφώνοντας όχι μόνο αντιλήψεις αλλά και πολιτικές. Μέσα από αυτή τη συλλογιστική, η εγκληματολογική αναγνώριση και νομική αποτύπωση του όρου γυναικοκτονία ξεδιπλώνει και φέρνει στο προσκήνιο τις πραγματικές αιτίες του φαινομένου και στοχεύει στην κοινωνική αλλαγή, στην ανατροπή των οικονομικών, πολιτικών, πολιτισμικών και κοινωνικών δομών που αναπαράγουν την πατριαρχία.

118. Austin, J. L. (1962), *ό. π.*, σ. 94-107.

119. Austin, J. L. (1962), *ό. π.*, σ. 120.

120. Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), *ό. π.*, σ. 978.

121. *Ο. π.*

Ωστόσο, η ριζοσπαστική φεμινιστική οπτική έχει επικριθεί ως απόλυτη και ουσιοκρατική,¹²² καθώς θεωρεί δεδομένες και αμετάβλητες τις διαφορές των δύο φύλων,¹²³ θέση παρόμοια με εκείνους που υιοθετούν τον βιολογικό θετικισμό,¹²⁴ ενώ παραβλέπει τις μεγάλες κοινωνικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί σε πολιτισμικό και θεσμικό επίπεδο, στο πλαίσιο τουλάχιστον του «ανεπτυγμένου κόσμου».¹²⁵ Έτσι, η μεταβλητή της πατριαρχίας, της καταπίεσης και εξουσίας των γυναικών δεν βρίσκει πάντα επαρκές έρεισμα σε όλες τις έννομες τάξεις. Περαιτέρω, ανακύπτει ένα ερώτημα σε σχέση με τις περιπτώσεις εφαρμογής ή επίκλησης του όρου γυναικοκτονία. Θα μπορούσαμε για παράδειγμα να χαρακτηρίσουμε ως γυναικοκτονία μια ανθρωποκτονία που τελείται στο πλαίσιο ενός ομόφυλου ζευγαριού γυναικών; Η αυθόρμητη απάντηση είναι καταφατική, εφόσον ο φόνος έχει μισογυνικά κίνητρα και η σχέση έχει χαρακτηριστικά καταπίεσης ή κυριαρχίας. Εντούτοις, είναι γεγονός πως είναι συχνά πολύ δύσκολο να ανιχνευθεί το μισογυνικό κίνητρο σε αντίστοιχες υποθέσεις, με κίνδυνο να οδηγηθούμε σε ισοπεδωτικές γενικεύσεις, αποδίδοντας κάθε δολοφονία γυναικών στο φύλο ή την ταυτότητα φύλου τους. Το γεγονός αυτό δημιουργεί ζητήματα όχι μόνο ποινικής αντιμετώπισης, αλλά και επίσημης καταγραφής του φαινομένου, όπως εξετάστηκε και ανωτέρω.

VI. Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΚΤΟΝΙΑΣ

Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας δεν περιλαμβάνει ορισμό της γυναικοκτονίας και τυποποίησή της ως χωριστού/διακριτού αδικήματος. Η εν λόγω αξιόποινη πράξη εμπίπτει στη διάταξη του άρ. 299 ΠΚ όπου τυποποιείται η ανθρωποκτονία από πρόθεση, για την οποία, ύστερα από την ψήφιση του ν. 4855/2021 προβλέπεται ποινή ισόβιας κάθειρξης, ενώ σύμφωνα με την παρ. 2 προβλέπεται η ποινή της κάθειρξης σε περίπτωση που η πράξη αποφασίστηκε και εκτελέστηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής. Η γυναικοκτονία, ωστόσο, μπορεί να εμπίπτει και σε άλλες διατάξεις του ΠΚ, όπως η βαριά σωματική βλάβη (άρ. 310 ΠΚ) και η θανατηφόρα σωματική βλάβη (άρ. 311 ΠΚ). Μάλιστα, το άρ. 312 παρ. 2 ΠΚ προβλέπει αυστηρότερες ποινές για σωματική κάκωση και επικίνδυνες, βαριές ή θανατηφόρες σωματικές βλάβες (άρ. 308 παρ. 2, άρ. 309, άρ. 310 παρ. 2 και άρ. 311 ΠΚ), αν οι εν λόγω βλάβες προκλήθηκαν σε βάρος συζύγου κατά τη διάρκεια του γάμου ή σε βάρος συντρόφου κατά τη διάρκεια της συμβίωσης. Τα ως άνω άρθρα εφαρμόζονται σε συνδυασμό με τον νόμο για την ενδοοικογενειακή βία (ν. 3500/2006, όπως τροποποιήθηκε με τον ν. 4531/2018).

122. Παπαχαλαράμπους, Χ. (2018), ό. π., σ. 123

123. Walklate, S. (2004), *Gender, Crime and Criminal Justice*, Πόρτλαντ: Willan Publishing, σ. 14-15.

124. Walklate, S. (2007), ό. π., σ. 88.

125. Bysson, V. (2005), ό. π., σ. 269-271.

Παράλληλα, σε περιπτώσεις τέλεσης εγκλήματος με ρατσιστικά χαρακτηριστικά (άρ. 82 Α ΠΚ), όπου το κίνητρο του δράστη ήταν τα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, προβλέπεται επαύξηση του ελαχίστου ορίου της ποινής κατά έξι μήνες ή ένα έτος στην περίπτωση πλημμελήματος (ανάλογα εάν πρόκειται για πλημμέλημα με απειλούμενη ποινή έως ένα έτος ή μη) και κατά δύο έτη στην περίπτωση κακουργήματος.¹²⁶ Τα κίνητρα του δράστη λαμβάνονται υπόψη και κατά το στάδιο επιμέτρησης της ποινής, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 79 ΠΚ, όπου το δικαστήριο κατά την επιμέτρηση της ποινής, πέρα από τη βαρύτητα της πράξης και το βαθμό ενοχής του κατηγορουμένου, σταθμίζει τα στοιχεία που λειτουργούν υπέρ και σε βάρος του, και συνεκτιμά τις συνέπειες της ποινής για τον ίδιο και τους οικείους του (άρ. 79 παρ. 1 ΠΚ). Τέλος, κατά την παρ. 5 του άρθρου 79, ως στοιχεία που λειτουργούν σε βάρος του υπαιτίου ορίζονται ιδίως: α) η κατ' επάγγελμα τέλεση της πράξης, β) η ιδιαίτερη σκληρότητα, γ) η εκμετάλλευση της εμπιστοσύνης του θύματος, δ) το γεγονός ότι το θύμα δεν μπορούσε να προστατεύσει τον εαυτό του, και ε) ότι ο υπαίτιος διαδραμάτισε ιθύνοντα ρόλο σε πράξη που τελέστηκε με συμμετοχή πολλών.

Με βάση τη σύντομη αυτή επισκόπηση των ποινικών διατάξεων, η μάλλον κρατούσα αυτή τη στιγμή άποψη στην ποινική θεωρία υποστηρίζει ότι δεν είναι σκόπιμος ο προσδιορισμός του φύλου για την αποτύπωση της αντικειμενικής υπόστασης τόσο της ανθρωποκτονίας όσο και της σωματικής βλάβης. Όπως σημειώνει η Συμεωνίδου-Καστανίδου: «*Τιμωρώντας γενικά κάθε ανθρωποκτονία και κάθε σωματική βλάβη, ο Έλληνας νομοθέτης συμπορεύεται με την πρακτική που ακολουθείται ευρύτερα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναδεικνύοντας την ανάγκη για “ίση” μεταχείριση των φύλων και όχι για “ειδική” μεταχείριση των γυναικών*».¹²⁷ Η άποψη αυτή ανατρέχει στις προβλέψεις των άρθρων 79 και 82 Α του ΠΚ, στα οποία, όπως αναφέρθηκε, θεσπίζεται επαυξημένη ποινή όταν το έγκλημα τελείται λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου (άρ. 82 Α ΠΚ), ενώ το γεγονός ότι το θύμα δεν μπορούσε να προστατεύσει τον εαυτό του αποτελεί επιβαρυντικό παράγοντα για τον δράστη κατά την επιμέτρηση της ποινής (άρ. 79 ΠΚ). Παράλληλα, με αυξημένη ποινή απειλούνται και όλες οι σωματικές βλάβες σε βάρος αδύναμων ατόμων (ανηλίκων, υπερηλίκων, συζύγων ή συντρόφων κ.ά.) που συνοικούν με τον δράστη ή έχουν μαζί του σχέση εργασίας ή υπηρεσίας (άρ. 312 ΠΚ με περαιτέρω αναφορά στα άρθρα 308, 309, 310 και 311 ΠΚ). Αντίστοιχες ρυθμίσεις υπάρχουν και για τις σωματικές βλάβες, τις προσβολές της ελευθερίας και της γενετήσιας αξιοπρέπειας μελών της

126. Βλ. και Συκιάτου, Α. (2022), ό. π., σ. 982

127. Αυτό υποστήριξε η Συμεωνίδου-Καστανίδου σε εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 2021 στη Νομική Σχολή του ΑΠΘ με θέμα: «Η νομική αντιμετώπιση της γυναικοκτονίας», Πρβλ. και Σιούτη, Β. (2022), «Γυναικοκτονίες, επιτέλους τις βλέπουμε», αφιέρωμα σε *LIFO*, ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/now/greece/kyriaki-gynaikoktonies-epiteloytis-blepoyme> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

ίδιας οικογένειας, ενώ στο άρ. 312 παρ. 2 προβλέπεται επιβαρυντική περίσταση και επαύξηση της ποινής όταν η πράξη τελείται σε βάρος συζύγου κατά τη διάρκεια του γάμου ή σε βάρος συντρόφου κατά τη διάρκεια της συμβίωσης.

Κατόπιν τούτων, υποστηρίζεται ότι είναι άνευ αντικειμένου η σχετική συζήτηση, καθώς το αδίκημα της ανθρωποκτονίας αντιμετωπίζεται πάντα με πολύ υψηλές ποινές, ήτοι ισόβια κάθειρξη ως μόνη ποινή μέχρι τον Ιούνιο του 2019, με ισόβια ή πρόσκαιρη κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών από τον Ιούλιο του 2019 έως τον Νοέμβριο του 2021. και προσφάτως, με τον ν. 4855/2021, με ποινή ισόβιας κάθειρξης η ανθρωποκτονία με δόλο και με ποινή κάθειρξης η ανθρωποκτονία που αποφασίστηκε και εκτελέστηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής. Κατά συνέπεια, φαίνεται να παρέλκει η όποια περαιτέρω συζήτηση, εκτός κι αν ανοίξουμε συζήτηση για την επαναφορά της θανατικής ποινής ή των βασανιστηρίων.¹²⁸ Παράλληλα, υπογραμμίζεται ότι το φιλελεύθερο Ποινικό Δίκαιο αποτελεί το ύστατο και εξαιρετικό καταφύγιο στο οποίο θα πρέπει να καταφεύγει η έννομη τάξη με κύριο γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας και της επικουρικότητας. Υπό αυτή την έννοια, το Ποινικό Δίκαιο, δεν αποτελεί πεδίο εξαντλητικής περιπτωσιολογικής ρύθμισης όλων των επιμέρους πτυχών της κοινωνικής δράσης. Δεν αποτελεί, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Παρασκευόπουλος, ένα λεξικό στο οποίο θα πρέπει να τυποποιούνται ως αξιόποινες πράξεις όλες οι επιζήμιες ή επιβλαβείς συμπεριφορές.¹²⁹

Στο ίδιο μήκος κύματος, υποστηρίζεται ότι *«όσο περισσότερο περιπτωσιολογικός είναι ένας ποινικός κώδικας, τόσο λιγότερο δικαιοκρατικός από την οπτική του κράτους δικαίου είναι»*.¹³⁰ Αλλά και σε επίπεδο γενικής πρόληψης, όσο πιο αυστηρή είναι η ποινική αντίδραση, τόσο πιο αναποτελεσματική είναι, σε πραγματικό καθώς και σε συμβολικό επίπεδο.¹³¹ Όπως έχει καταδείξει η εγκληματολογική έρευνα, η στροφή προς την τιμωρητικότητα και η αυστηροποίηση των ποινών δεν οδηγεί αντίστοιχα και σε μείωση των τιμών του εγκλήματος. Σε αυτή την κατεύθυνση, τονίζεται ότι *«τα κοινωνικά φαινόμενα και κοινωνικές σχέσεις που είναι κοινωνικά επιβλαβείς δεν αντιμετωπίζονται μόνον με το ποινικό οπλοστάσιο αλλά πρωτίστως με κοινωνική πρόληψη»*. Από την άλλη, έχει υποστηριχθεί ότι η συζήτηση αυτή ανοίγει τον ασκό του Αιόλου, οδηγώντας σε ποινικοδογματικές αστοχίες. Για παράδειγμα, εάν τυποποιήσουμε ως ιδιώνυμο ή διακεκριμένη μορφή τη γυναικοκτονία, γιατί να μην προβούμε σε ανάλογες τυποποιήσεις και σε άλλα παρεμφερή αδικήματα πλην της ανθρωποκτονίας, όπως οι σωματικές βλάβες ή ο βια-

128. Παρασκευόπουλος, Ν. (2021), «Οι γυναικοκτονίες του 2021», ό. π.

129. Ο. π.

130. Βιδάλη, Σ. (2022), «Η αυστηροποίηση ποινών ποτέ δεν μείωσε τα εγκλήματα», εφ. *Αυγή*, 03/08/2022, ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/gallery/podcasts/421407_i-aystiropoiisi-poinon-pote-den-meiose-ta-egklimata (προσπελάστηκε 19/12/2022).

131. Ο. π.

σμός; Με την ίδια λογική, θα πρέπει να θεσπιστούν ιδιώνυμα σε κάθε αδίκημα και να προβούμε σε νέες κατηγοριοποιήσεις στον ΠΚ με βάση το φύλο ή την ευάλωτη κατηγορία του θύματος. Από τη σχετική συζήτηση δεν λείπουν και συνταγματικά επιχειρήματα που εδράζονται σε τρεις θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές: στην αρχή της καθολικότητας των νόμων, στην αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου και στην αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω φύλου. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται και η τοποθέτηση του αρμόδιου Υπουργού Δικαιοσύνης για το θέμα, ο οποίος υποστηρίζει ότι: *«Η πρόβλεψη ενός νέου ποινικού αδικήματος γυναικοκτονίας θα οδηγήσει σε μια ανεπίτρεπτη, τόσο συνταγματικά όσο και ηθικά, σχετικοποίηση της ανθρώπινης ζωής, που είναι το υπέρτατο αγαθό και προστατεύεται απόλυτα. Σε αυτήν την απόλυτη προστασία της ανθρώπινης ζωής, δεν χωρούν ούτε διαφοροποιήσεις, ούτε παρεκκλίσεις, ούτε εξαιρέσεις, ούτε διακρίσεις, γιατί η ανθρώπινη ζωή δεν σχετικοποιείται ανάλογα με το φύλο, το χρώμα, τον τόπο καταγωγής»*.¹³²

Σε διαμετρικά αντίθετη κατεύθυνση κινούνται τα επιχειρήματα του ριζοσπαστικού φεμινιστικού κινήματος, θεωρητικών και νομικών που προκρίνουν την εισαγωγή του όρου γυναικοκτονία στο Ποινικό Δίκαιο. Έτσι, υποστηρίζεται ότι ακριβώς για λόγους ισότητας, και προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ισότητας, χρειάζεται να αποκτήσουν νομική υπόσταση μορφές εγκλημάτων που έχουν κανονικοποιηθεί, αγνοηθεί ή αποσιωπηθεί, κινούμενες στο φάσμα της άορατης διαπροσωπικής/ιδιωτικής βίας.¹³³ Άλλωστε, το δίκαιο δεν διαμορφώνεται σε συνθήκες εργαστηρίου, ούτε σε συνθήκες κοινωνικού κενού. Έρχεται να ρυθμίσει συγκεκριμένες κοινωνικές συγκρούσεις, στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου χωροχρονικού πλαισίου. Σε αυτή την κατεύθυνση, το ίδιο το Σύνταγμα αλλά και το δίκαιο περιλαμβάνουν σειρά ρυθμίσεων και διατάξεων που στοχεύουν στην άρση των έμφυλων ανισοτήτων και στη δημιουργία ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών, ακριβώς διότι αποδέχεται την ύπαρξη έμφυλων ανισοτήτων. Αυτές οι ρυθμίσεις ωστόσο δεν έχουν κριθεί αντισυνταγματικές αλλά συνταγματικά επιβεβλημένες για να ενυλώσουν το αόριστο πρόταγμα της ισότητας και να ευθυγραμμίσουν το δικαιοκώ δέον με το κοινωνικά συμβαίνον. Ως εκ τούτου, η ποινικοποίηση της γυναικοκτονίας όχι μόνο δεν προσβάλλει τα ανθρώπινα δικαιώματα και την αρχή της ισότητας, αλλά προστατεύει τα δικαιώματα βγάζοντας από την αφάνεια και το σκοτάδι ένα έγκλημα που παρέμενε για δεκαετίες στην απροσπέλαστη σφαίρα του ιδιωτικού βίου, καταδεικνύοντας τον δεσμό που συνδέει καθημερινές ανώδυνες σεξιστικές ή ρατσιστικές συμπεριφορές, τη σεξουαλική παρενόχληση, την καθημερινή μισογυνική συμπεριφορά, τις πολιτισμικές δηλαδή πρακτικές της πατριαρχίας, με την έμφυλη βία, την κακοποίηση των γυναικών και τη θανάτωσή τους ως πιο

132. Έτσι όπως αποτυπώνεται στο <https://www.lifo.gr/now/politics/tsiaras-gia-gynaikoktonies-i-oysia-den-einai-stin-typoroisi-enos-xehoristoy> (προσπελάστηκε 19/12/2022).

133. Μαροπούλου, Μ. (2020), ό. π., σ. 5.

ακραία μορφή τους.¹³⁴

Περαιτέρω, από ποινικοδογματική σκοπιά, υπογραμμίζεται ότι η ποινικοποίηση του αδικήματος της γυναικοκτονίας και η αυστηρότερη ποινική του αντιμετώπιση δεν σχετίζεται με σχετικοποίηση του έννομου αγαθού της ζωής, ούτε με την αξιολόγηση της ενδεχόμενης σπουδαιότητας ή βαρύτητας του εννόμου αγαθού ανάλογα με τον φορέα του. Το έννομο αγαθό της ζωής είναι απόλυτο και αναγνωρίζεται ισότιμα σε όλα τα άτομα. Η αυστηρότερη ποινική αντιμετώπιση συνδέεται αποκλειστικά με τα κίνητρα του δράστη και με την αναγνώριση μεγαλύτερης ηθικής απαξίας όταν το κίνητρο είναι το μίσος και εν προκειμένω το φύλο του θύματος (εγκλήματα μίσους). Έτσι, η ποινικοποίηση της γυναικοκτονίας είναι σκόπιμη στον βαθμό που αποτρέπει την επίκληση της συνδρομής ελαφρυντικών περιστάσεων ή της συνθήκης του βρασμού ψυχικής ορμής και προβλέπει ως μόνη επαπειλούμενη ποινή την ισόβια κάθειρξη.¹³⁵ Άλλωστε η συνδρομή της συνθήκης του βρασμού ψυχικής ορμής δεν χωρεί απέναντι σε εγκλήματα που έρχονται ως τραγική κατάληξη χρόνιας υποτιμητικής, απαξιωτικής, καταπιεστικής ή κακοποιητικής συμπεριφοράς – όπως η γυναικοκτονία, όταν προσλαμβάνεται, αναλύεται και αντιμετωπίζεται στο ευρύτερο πλαίσιο της πατριαρχίας. Διαφορετικά, εξισώνεται λανθασμένα με έγκλημα πάθους, έγκλημα ζήλιας ή έγκλημα τιμής, που ήδη από τη λεκτική εκφορά τους υπαινίσσονται έναν μάλλον «δικαιολογημένο» μειωμένο καταλογισμό από την πλευρά του δράστη. Έτσι, η ποινικοποίηση της γυναικοκτονίας θα μπορούσε να γίνει είτε εισάγοντας μια επιβαρυντική περίπτωση απευθείας στο άρ. 299 ΠΚ, είτε κατά το στάδιο επιμέτρησης της ποινής, προβλέποντας ρητά την έμφυλη βία ή τα μισογυνικά-ρατσιστικά κίνητρα ως παράγοντα αυστηρότερης ποινικής μεταχείρισης στο άρ. 79 του ΠΚ. Στην περίπτωση αυτή, και δεδομένης της πρόβλεψης του άρ. 82 Α, η θέσπιση του εν λόγω κριτηρίου κατά την επιμέτρηση, θα είχε νόημα μόνο για τον αποκλεισμό της αναγνώρισης ελαφρυντικών περιστάσεων.

VII. ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα μελέτη, και με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, θεωρούμε ότι τόσο οι λέξεις όσο και οι νομικοί ορισμοί που χρησιμοποιούμε αλλά και ο ίδιος ο νόμος μετέχουν σε μια σύνθετη διαδικασία ηγεμονίας, συνθέτουν νοήματα, διαμορφώνουν κοινωνικές

134. Παπαχαράλαμπος, Χ. (2022), «Πάταξη της γυναικοκτονίας, ένα ώριμο καθήκον», εφ. *Η Καθημερινή*, 30/01/2022, σ. 27.

135. Για τον βρασμό ψυχικής ορμής στην ανθρωποκτονία, και δη στη γυναικοκτονία, βλ. αναλυτικά Παπαχαράλαμπος, Χ. (2014), «Feminist Theory and Criminal Law Discourse: Countering Violence against Women through Widening Punitiveness on the Premises of Radical Democracy», στο D. Sorvatzioti, G. Antonopoulos, G. Papanicolaou, R. Sollund (επιμ.), *Critical Views on Crime, Policy and Social Control*, Λευκωσία: University of Nicosia Press, σ. 143-154, σ. 149-150· Παπαχαράλαμπος, Χ. (2000), «Ο βρασμός ψυχικής ορμής: “Διαπίστωση” χωρίς αξιολόγηση;» *ΠοινΔικ* 2000, σ. 1258-1263, σ. 1261 επ.

αντιλήψεις, πολιτισμικές και θεσμικές πρακτικές.¹³⁶ Οι λεκτικοί και νομικοί ορισμοί δεν είναι ουδέτεροι, άνευ πολιτισμικού βάρους. Αποτελούν επίδικα στο πλαίσιο της διαδικασίας της κοινωνικής σύγκρουσης. Η δυναμική της κοινωνικής σύγκρουσης αποτυπώνεται όχι μόνο στις εννοιολογικές κατηγορίες των κοινωνικών επιστημών, αλλά και στις διαδικασίες εγκληματοποίησης και ποινικοποίησης. Ταυτόχρονα, και κατ' αντίστροφη φορά, οι εννοιολογικές κατηγορίες και οι επιστημονικές θεωρίες αλληλεπιδρούν πολυεπίπεδα και δυναμικά με το κοινωνικό πεδίο, συντελώντας στην κοινωνική δόμηση του φαινομένου-αντικειμένου που υποτίθεται ότι απλώς περιγράφουν.

Έτσι, η ενδεχόμενη αποδοχή και νομική αναγνώριση του όρου γυναικοκτονία αποτελεί μέρος μιας σύνθετης διαδικασίας ηγεμονίας, που λαμβάνει χώρα σε μικρο-, μεσο- και μακροεπίπεδο. Πρόκειται για μια διαδικασία συγκρουόμενων ερμηνειών και νοημάτων που στοχεύουν στη διαμόρφωση ενιαίας ηθικής γλώσσας, η οποία με τη σειρά της επηρεάζει και νοηματοδοτεί εκ νέου αυτά τα φαινόμενα. Το εάν θα επιλέξουμε να προσεγγίσουμε αυτά τα φαινόμενα ουδέτερα, με όρους γενικής εγκληματικότητας, ή έμφυλα, φωτίζοντας τις σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας που τα στηρίζουν, αποτελεί πολιτική επιλογή. Στην πρώτη περίπτωση, κάθε περιστατικό έμφυλης βίας, κάθε γυναικοκτονία, μοιάζει με μια στατική φωτογραφία που συλλαμβάνεται και αναπαράγεται ξεκομμένη από τον χώρο και τον χρόνο, το πολιτισμικό, κοινωνικό, θεσμικό και νομικό πλαίσιο. Αποτελεί μια καταδικαστέα, αποτρόπαιη πράξη, η οποία περιορίζεται στα όρια της ατομικής ευθύνης, στα όρια μια διαπροσωπικής-ιδιωτικής σχέσης, στα όρια της σχέσης ενός δράστη κι ενός θύματος. Στη δεύτερη περίπτωση, φωτίζονται οι εξουσιαστικές δομές, οι εξουσιαστικές και κυριαρχικές σχέσεις σε ένα δεδομένο χωροχρονικό πλαίσιο. Η έμφυλη βία αντιμετωπίζεται ως ψηφίδα, κομμάτι ενός παζλ που χτίζεται διαλεκτικά πάνω στην ηγεμονία της πατριαρχίας, της έμφυλης ανισότητας, της ετεροκανονικότητας, του ρατσιστικού και σεξιστικού λόγου.

Από την άλλη, οι ενστάσεις που εκφράζονται αναφορικά με την ποινικοποίηση της γυναικοκτονίας από τη σκοπιά μιας δικαιοκρατικής, ήπιας και αναλογικής ποινικής μεταχείρισης είναι ορθές. Όπως σημειώθηκε και στην αρχή, η σχετική συζήτηση για την ποινικοποίηση της γυναικοκτονίας στη χώρα μας έχει συνδεθεί με την αξίωση του ριζοσπαστικού φεμινιστικού ρεύματος, της ελληνικής εκδοχής του κινήματος #MeToo, αλλά και των συγγενών των θυμάτων για μια στροφή προς την τιμωρητικότητα και την αυστηρότερη ποινική αντιμετώπιση των δραστών που συνοψίζεται στα αιτήματα «τα ισόβια να είναι ισόβια», «οι δράστες να μην ξαναδούν το

136. Μιχαλακέα Α., Τσεφαλά, Β. (2022) «Γυναικοκτονία: μια φεμινιστική-νομική προσέγγιση», *iediseis* (03/02/2022), ανακτήθηκε από: <https://www.iediseis.gr/opinions/130258/gynaikoktonia-mia-feministiki-nomiki-proseggisi>, (προσπελάστηκε 19/12/2022)

φως του ήλιου», οι «δράστες να λάβουν την τιμωρία που τους αξίζει», «θάνατος στους βιαστές και στους γυναικοκτόνους». Η τιμωρητική αυτή στροφή, που συμπυκνώνει τη δικαιολογημένη οργή των θυμάτων, σηματοδοτεί ένα κοινωνικό αίτημα επαναφοράς των απόλυτων θεωριών της ποινής, με κύριο πρόταγμα την ανταπόδοση, την εξουδετέρωση ή αχρήστευση των χαρακτηριζόμενων ως επικίνδυνων (ή ιδιαίτερα επικίνδυνων) δραστών από την κοινωνία.¹³⁷ Η πιο ακραία εκδοχή αυτής της τάσης εκφράζεται με επιχειρήματα επαναφοράς της θανατικής ποινής ή πρόβλεψης χημικού ευνουχισμού για τους σεξουαλικούς παραβάτες (π.χ. παιδόφιλους).¹³⁸ Τα ποινολογικά αυτά αιτήματα, που προτάσσουν την αχρήστευση, την εξουδετέρωση και την άμυνα της κοινωνίας από «επικίνδυνους» δράστες, εκφράζονται κατά κύριο λόγο στη θεωρία από τους εκπροσώπους του δεξιού ρεαλισμού και της νεοσυντηρητικής σχολής (Wilson, Herrnstein, Murray και Kelling).¹³⁹ Εντούτοις, σε αυτό το σημείο παρατηρείται μια σύγκλιση των απόψεων και επιχειρημάτων περί αυστηροποίησης και τιμωρητικότητας από τη σκοπιά των ριζοσπαστικών κοινωνικών κινημάτων με την επίκληση της ανάγκης για προστασία μειονοτικών ή ευάλωτων κοινωνικών ομάδων που δεν προστατεύονται επαρκώς και ισότιμα από το νομικό πλαίσιο. Στην πρώτη περίπτωση, το κύριο αίτημα είναι η ασφάλεια και η προστασία-άμυνα της κοινωνίας από το έγκλημα. Στη δεύτερη περίπτωση, το λανθάνον αίτημα είναι η κοινωνική δικαιοσύνη και η κοινωνική αλλαγή. Ωστόσο, η προσφυγή σε περισσότερη καταστολή, σε περισσότερη φυλακή, σε λιγότερα δικαιώματα, στον τιμωρητισμό και στον αυταρχισμό είναι αλυσιτελής για την επίτευξη του ευκαταίου στόχου της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ήδη από την εποχή του Διαφωτισμού και τις αναπτύξεις του Cesare Beccaria, είχε γίνει κατανοητό ότι η σκληρότητα και ακαμψία των ποινών δεν συμβάλλει στην κοινωνική ειρήνη, αλλά στην κοινωνική βαρβαρότητα, στην εξαχρείωση των κοινωνιών και στην εξάπλωση της κοινωνικής αδικίας.¹⁴⁰

Ταυτόχρονα, η κοινωνική πίεση που ασκείται για «περισσότερη» και πιο «αυστηρή» φυλακή, είτε με συντηρητικό είτε με προοδευτικό πρόσημο, και το αίτημα για οριστική απομάκρυνση των «επικίνδυνων» δραστών από την κοινωνία αγνοούν σε μεγάλο βαθμό την κριτική που έχει ασκηθεί στα αποτελέσματα του Συστήματος Ποινικής Δικαιοσύνης, στον στιγματιστικό και επιλεκτικό του χαρακτήρα, στη δευτερογενή θυματοποίηση και παρέκκλιση και στην αύξηση των ποσοστών υποτροπής. Εξάλλου, όπως έχει καταδείξει η κριτική εγκληματολογική θεωρία, το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης αποτελεί μέρος του προβλήματος και όχι της λύσης.

137. Γασπαρινάτου, Μ. (2020), *Επικινδυνότητα. Η διαδρομή μιας επικίνδυνης κατασκευής*, Αθήνα: Τόπος, σ. 179-183.

138. Βλ. Παρασκευόπουλος, Ν. (2022), «Χημικός ευνουχισμός», news247, ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/politiki/nikos-paraskeyoroylos-chimikos-eynoychismos.9810169.html>, (προσπελάστηκε 19.12.2022).

139. Βιδάλη, Σ. (2022), ό. π., σ. 205-219· Τζαννετάκη, Τ. (2006), *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής. Μια κριτική θεώρηση των θέσεων του J. Q. Wilson*, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας.

140. Beccaria, C. (2009), *Περί εγκλημάτων και ποινών*, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 134-138.

Αναπαράγει ανισότητες και αδικίες, ενώ οδηγεί σε κοινωνική αναληξία και κοινωνική βία. Η προσφυγή σε αυτό θα πρέπει να γίνεται με περίσκεψη και φειδώ, με ταυτόχρονη αναζήτηση εναλλακτικών αντεγκληματικών πολιτικών, όπου αυτό είναι εφικτό, στην κατεύθυνση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Συνεπώς, πρέπει να είμαστε ιδιαίτερος επιφυλακτικοί απέναντι σε αιτήματα εξουδετέρωσης, κοινωνικού ή βιολογικού θανάτου των δραστών, ακόμα κι αν η πράξη τους προκαλεί οργή ή αποστροφή.

Ακόμα και σε γενικοπροληπτικό επίπεδο, έρευνες έχουν καταδείξει ότι η αυστηροποίηση των ποινών και των συνθηκών κράτησης απέναντι σε ορισμένα αδικήματα δεν είχε κανέναν αντίκτυπο στη μείωση των τιμών του εγκλήματος, παρά εξαντλούταν σε μια συμβολική σφαίρα εκτόνωσης της κοινωνικής έντασης. Πρόκειται για προσφιλή τακτική στο πλαίσιο πολιτικών ποινικού λαϊκισμού. Προκειμένου να ικανοποιηθεί η κοινή γνώμη, ή το «κοινό περί δικαίου αίσθημα», η πολιτεία καταφεύγει πρόχειρα σε αυστηροποίηση των ποινών, προπαγανδίζοντας την πρωτοβουλία της και υπερθεματίζοντας υπέρ της ασφάλειας των πολιτών. Οι πρόχειρες νομοθετικές πρωτοβουλίες προς την τιμωρητικότητα αποτελούν το τέλειο άλλοθι για να μη γίνει τίποτα ουσιαστικό. Οι κυβερνήσεις εφησυχάζονται μέσω μιας εύκολης και βολικής νομοθετικής μεταβολής που εγκλωβίζει πάλι το ζήτημα στα στενά όρια της ατομικής ευθύνης, χωρίς να υιοθετούνται μακροπρόθεσμες πολιτικές, χωρίς βαθιές τομές στις δομές της κοινωνικής οργάνωσης και χωρίς τη λήψη μέτρων πρόληψης.¹⁴¹ Εξάλλου, το βασικό πρόβλημα της ελληνικής πολιτείας δεν είναι η έλλειψη νόμων, αλλά η ουσιαστική και άμεση εφαρμογή τους. Το νομικό οπλοστάσιο είναι επαρκές, αρκεί να εφαρμόζεται και να υπάρχει πολιτική βούληση για την αντιμετώπιση του φαινομένου μέσα από έναν μηχανισμό υποστήριξης των γυναικών μέσα και έξω από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Πράγματι, η ουσιαστική διαχείριση του ζητήματος της έμφυλης βίας θα μπορούσε να επέλθει μόνο με ουσιαστική και μακροχρόνια εστίαση στην πρόληψη, μέσα από τη θέσπιση ενός ολοκληρωμένου συστήματος κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας, και μέσα από την ουσιαστική αλλαγή των αντιλήψεων μέσω της εκπαίδευσης και της κοινωνικής αφύπνισης. Ωστόσο, όλα αυτά απαιτούν χρόνο και χρήμα, και κυρίως έναν ειλικρινή αναστοχασμό πολιτείας και πολιτών γύρω από τις κοινωνικές διαδικασίες κανονικοποίησης, θεσμοποίησης και παγιοποίησης

141. Με ανάλογη επιχειρηματολογία, η Βιδάλη υποστηρίζει: «...η συζήτηση περί αύξησης των ποινών είναι προβληματική, μεταξύ άλλων και επειδή διαμορφώνει ένα κλίμα που ταυτίζει τη σοβαρότητα των κυβερνήσεων με την αυστηρότητα των ποινών (πράγμα άκρως παραπλανητικό), ενώ η πραγματικότητα είναι ότι αυξάνουμε τις ποινές γιατί είμαστε ανίκανοι στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας». Βιδάλη, Σ. (2021), «Το καθρέφτισμα της συντηρητικής μας κοινωνίας στη γυναικοκτονία της Καρολάιν», εφ. *Εποχή*, 27/06/2021, διαθέσιμο σε <https://www.epohi.gr/article/40122/to-kathreftisma-ths-synthrhthikhs-mas-koinonias-sth-gynaikoktonia-ths-karolain> (προσπελάστηκε 19/12/2022)

της έμφυλης ανισότητας. Με άλλα λόγια, απαιτούν την ανατροπή κοινωνικών συσχετισμών και επαναπροσδιορισμό της στοχοθεσίας όλων των κοινωνικών δομών, στην κατεύθυνση μιας ριζικής κοινωνικής αλλαγής που θα συμπεριλάβει κάθε μορφής εκμετάλλευσης ή κυριαρχίας. Ένα τέτοιο όραμα μπορεί να ηχεί ως ανέφικτο ή ουτοπικό σε συνθήκες έντονου κοινωνικού ανταγωνισμού, αλλά δεν παύει να αποτελεί τη μόνη ουσιαστική λύση απέναντι σε ημίμετρα και αδιέξοδους προορισμούς.

Με βάση αυτές τις σκέψεις, και έχοντας κατά νου ότι ο τρόπος που ορίζουμε και εννοιολογούμε τα κοινωνικά φαινόμενα επηρεάζει και τον τρόπο που τα αναλύουμε και τα αντιμετωπίζουμε, θεωρούμε ότι η αναγνώριση και η ένταξη του όρου γυναικοκτονία στο ελληνικό δικαιοσύνη σύστημα έχει όχι μόνο συμβολική, αλλά και ουσιαστική αξία. Η νομική αναγνώριση της γυναικοκτονίας θα οδηγούσε τις διοικητικές και δικαστικές αρχές στην ειδική εξέταση της συνδρομής ή μη των σχετικών προϋποθέσεων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, και επομένως στην ορθότερη διακρίβωση, αξιολόγηση και ποινική αντιμετώπιση των σχετικών εγκλημάτων. Παράλληλα, θα συνέδραμε στην ορθότερη αποτύπωση και καταγραφή τους, αλλά και στην καλύτερη διαχείριση των εν λόγω ζητημάτων από τις αστυνομικές αρχές, μέσα από την κατάλληλη εκπαίδευσή τους και τη διασύνδεσή τους με τις κοινωνικές υπηρεσίες.¹⁴² Ωστόσο, η νομική αναγνώριση του όρου δεν θα πρέπει να συνδέεται με το πρόταγμα της αυστηροποίησης και της τιμωρητικότητας. Η αποκλειστική εστίαση στους δράστες των εν λόγω αδικημάτων και στην ποινική τους μεταχείριση εγκλωβίζει το φεμινιστικό κίνημα σε μια ατομοκεντρική θετικιστική ανάγνωση, ενώ παρέχει ισχυρό άλλοθι στην κοινωνία και στην πολιτεία να ξεφύγει από τις ευθύνες της. Οι ρίζες της πατριαρχίας, όπως έχει αναδείξει ο ριζοσπαστικός φεμινισμός, είναι πολύ πιο βαθιές στις δομές της κοινωνικής οργάνωσης. Για την ανατροπή τους, απαιτείται διαρκής κοινωνική εγρήγορση, ισχυρή πολιτική βούληση και μακροπρόθεσμες πολιτικές, με έμφαση στην πρόληψη, την εκπαίδευση, το κοινωνικό κράτος και την κοινωνική δικαιοσύνη.

142. Μιχαλακέα Α., Τσεφαλά, Β. (2022), ό. π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες

- Αθανασίου, Α. (2006), «Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το δεύτερο κύμα», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: νήσος, σ. 13-138.
- Αποστολάκη, Μ. (2020), «Πώς το προβληματικό σύστημα απόκρισης των Αρχών στην έμφυλη βία οδηγεί στην αύξηση των γυναικοκτονιών», ανακτήθηκε από: <https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%91%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B%CE%AC%CE%BA%CE%B7.pdf>.
- Αρτινοπούλου, Β. (2020), «Γυναικοκτονίες: Εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, Τετράδια Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα: Gutenberg, σ. 32-41.
- Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.), «Εισαγωγή», στο Ν. Βαΐου, Γ. Πετράκη, Γ. και Μ. Στρατηγάκη, (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 11-21.
- Βαλασάκη, Μ., Πατέρας, Κ., Σκλάβου, Κ., Μαστρογιαννάκης, Α. (2021), «Πολλαπλές διακρίσεις και βία κατά των γυναικών: Υπηρεσίες υποστήριξης και θεωρητικές προεκτάσεις», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ.153-167.
- Beccaria, C. (2009), *Περί εγκλημάτων και ποινών*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Βιδάλη, Σ. (2021), «Το καθρέφτισμα της συντηρητικής μας κοινωνίας στη γυναικοκτονία της Καρολάιν», εφ. *Εποχή*, 27/06/2021, ανακτήθηκε από: <https://www.epohi.gr/article/40122/to-kathrefthisma-ths-synthrhthikhs-mas-koinonias-sth-gynaikoktonia-ths-karolain>.
- Βιδάλη, Σ. (2022), «Η αυστηροποίηση ποινών ποτέ δεν μείωσε τα εγκλήματα», εφ. *Αυγή*, 03/08/2022, ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/gallery/podcasts/421407_i-aystiropoiisi-poinon-pote-den-meiose-ta-egklimata.
- Βιδάλη, Σ. (2022²), *Εισαγωγή στην εγκληματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βουγιούκα, Α. (2020), «Γυναικοκτονίες: Διεθνής εμπειρία, πολιτικές διαστάσεις και ο μετασχηματισμός της σιωπής σε λόγο και δράση», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 73-86.
- Butler, J. (2009), *Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Bysson, V. (2005), *Φεμινιστική πολιτική θεωρία*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γασπαρινάτου, Μ. (2020), *Επικινδυνότητα. Η διαδρομή μίας επικίνδυνης κατασκευής*, Αθήνα: Τόπος
- Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, (Νοέμβριος 2022), 3η Ετήσια Έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών, ανακτήθηκε από: <https://isotita.gr/wp-content/uploads/2022/11/3h-ethsia-ekthesi-Via-kata-twn-Gynaikwn-GGDOPIF.pdf>.
- Γκασούκα, Μ. (2020), «Παλιά ιστορία σε σύγχρονα πλαίσια: θηλυκοκτονία/γυναικοκτονία. Πώς να μιλήσουμε για το ανείπωτο;», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 55-69.
- Cohen, S. (2021), *Καταστάσεις άρνησης: Μαθαίνοντας για τις θηριωδίες και τον πόνο*, Αθήνα: Τόπος.
- Culler, J. (2003), *Αποδόμηση. Θεωρία και κριτική μετά το δομισμό*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κάλφα, Μ. και Χατζηφωτίου, Σ.(2021). «Η αποτύπωση της έμφυλης βίας και της γυναικοκτονίας στον δημόσιο λόγο», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ. 243-255.
- Κασάπογλου, Α (2022), «Εννοιολογικά ζητήματα, κοινωνικό πλαίσιο και πραγματικότητα γύρω από τις γυναικοκτονίες», *Crime Times*, τεύχος Ιουνίου, ανακτήθηκε από: <https://www.crimetimes.gr/>.
- Κασάπογλου, Α. (2022), «Η κοινωνική βλάβη της έμφυλης βίας», περ. *Αντιγόνη, το ερώτημα*, Ιούνιος 2022, τόμος II, αρ. 4 (υπό δημοσίευση).
- Κοντοχρήστου, Α. (2021), «Από την έμφυλη βία στη γυναικοκτονία: Το παράδειγμα της Ελλάδας μέσα από το μοντέλο της Ιταλίας», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ. 213-226.
- Κραβαρίτου, Γ. (1996), *Φύλο και δίκαιο. Η προβληματική της βαρύτητας των νομικών ρυθμίσεων στις έμφυλες κοινωνικές σχέσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κράνη, Μ. (2021), «Βία κατά των γυναικών: Ρητορική μίσους και εγκλήματα μίσους κατά των γυναικών», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ. 229-241.
- Μαροπούλου Μ. (2020), «Γυναικοκτονία: Όρια και όροι αποδοχής ενός νέου νομικού όρου», ανακτήθηκε από: https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%9C-%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85_%CE%93%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CE%BF%CE%B9

- %CF%8C%CF%81%CE%BF%CE%B9-%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%B5%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%87%CE%AE%CF%82-%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CF%8C%CF%81%CE%BF%CF%85.pdf.
- Μαυρομμάτη-Λαγάνη, Α. (2021), «Πολιτικές αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας: Συγκριτική μελέτη στην Ελλάδα και σε χώρες της ΕΕ», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ. 121-135.
- Μηλιώνη, Φ. (2022), «Ευαίσθητα θεσμικά αντανάκλαστα σε θέματα έμφυλης βίας», περ. *Αντιγόνη, το ερώτημα*, Ιούνιος 2022, τόμος II, αρ. 3, σ. 115-128.
- Μιχαλακέα Α., Τσεφαλά, Β. (2022), «Γυναικοκτονία: μια φεμινιστική-νομική προσέγγιση», *iediseis* (03/02/2022), ανακτήθηκε από: <https://www.iediseis.gr/opinions/130258/gynaikoktonia-mia-feministiki-nomiki-proseggisi>.
- Μιχαλακέλη, Α. (2020), «Η γυναικοκτονία στο δημόσιο λόγο και τη δημόσια σφαίρα», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 87-96.
- Mouffe, C. (2006), «Ο φεμινισμός, η έννοια του πολίτη και η ριζοσπαστική δημοκρατική πολιτική», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, ό. π., σ. 591-618.
- Ντούνης, Α. (2021), «Ευρωπαϊκές πολιτικές για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας», στο Βαΐου, Ν., Πετράκη, Γ. και Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ. 107-120.
- Παπαναγιώτου, Α. (2020), «Δίκαιο-αντηχείο: Έμφυλες ταξινόμιες, σεξιστικές ιστορίες, ετεροκανονικές οικονομίες», ανακτήθηκε από: <https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%91%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%AC-%CE%A0%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%BF%CF%85.pdf>.
- Παπαχαράλαμπος, Χ. (2000), «Ο βρασμός ψυχικής ορμής: “Διαπίστωση” χωρίς αξιολόγηση;», *ΠοινΔικ* 2000, σ. 1258-1263.
- Παπαχαράλαμπος, Χ. (2018), «Φεμινιστική θεωρία του δικαίου & Ποινικό Δίκαιο», *ΠοινΔικ* 2/2018, σ. 21-132.
- Παπαχαράλαμπος, Χ. (2022), «Πάταξη της γυναικοκτονίας, ένα ώριμο καθήκον», εφ. *Η Καθημερινή*, 30/01/2022, σ. 27.
- Παρασκευόπουλος, Ν. (2021), «Οι γυναικοκτονίες του 2021», *news247*, 31/12/2021, ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/politiki/nikos-paraskeyoyoulos-oi-gynaikoktonies-toy-2021.9479066.html>.
- Παρασκευόπουλος, Ν. (2022), «Χημικός ευνουχισμός», *news247*, ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/politiki/nikos-paraskeyoyoulos-chimikos-eynouchismos.9810169.html>.
- Πετράκη, Γ. (2020), «Οι γυναικοκτονίες είναι αόρατοι φόνοι», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 19-31.
- Πετράκη, Γ. (21/05/2018), «Η διεθνής απήχηση του κινήματος #MeToo και ο κρυμμένος θυμός των γυναικών», εφ. *ΑΥΓΗ*, ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/enthet/enthemata/276091_h-diethnis-aphihisi-toy-kinimatometoo-kai-o-krymmenos-thymos-ton-gynaikon.
- Σεργίδου, Κ. (2020), «Φεμινιστικές πρακτικές υπεράσπισης της ζωής από τον ισπανόφωνο κόσμο μέχρι την Ελλάδα», ανακτήθηκε από: <https://diotima.org.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%B1-%CE%A3%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B4%CE%BF%CF%85.pdf>.
- Scott, J. (2006), «Αποδομώντας το δύλημμα “ισότητα ή διαφορεία”, ή αλλιώς, η χρησιμότητα της μεταδομιστικής θεωρίας για το φεμινισμό», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, ό. π., σ. 141-166.
- Σιούτη, Β. (2022), «Γυναικοκτονίες, επιτέλους τις βλέπουμε», αφιέρωμα σε *LIFO*, ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/nov/greece/kyriaki-gynaikoktonies-epitelouy-tis-blepoume>.
- Συκιάτου, Α. (2022), «Γυναικοκτονία. Μια ανθρωποκτονία με ρατσιστικά χαρακτηριστικά και άλλες (επίκαιρες) μορφές βίας κατά των γυναικών», *ΠοινΔικ* 7/2022, σ. 977-992.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2011), «Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας», ανακτήθηκε από: <https://rm.coe.int/1680462536>.
- Τζαννετάκη, Τ. (2006), *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής. Μια κριτική θεώρηση των θέσεων του J. Q. Wilson*, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκουλας.
- Τσουνή, Α. (2020), «Παρατηρητήριο για τις γυναικοκτονίες: Κρισιμότητα, ανάλυση στοιχείων και προτάσεις», στο Γ. Πετράκη (επιμ.) (2020), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά*, ό. π., σ. 42- 54.
- Χολέβα, Μ.Κ. (2021), «Το φαινόμενο της έμφυλης βίας σε γυναίκες-πρόσφυγες στην Ελλάδα», στο Ν. Βαΐου, Γ. Πετράκη, Μ. Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.). *Έμφυλη βία – Βία κατά των γυναικών*, ό. π., σ.169-182.

Ξενόγλωσσες

- Austin, J. L. (1962), *How to do things with words*, Οξφόρδη: Clarendon Press.
- Burke H. R. (2019), *An Introduction to criminological theory*, Όξον, Νέα Υόρκη: Routledge.
- Canning, V. & Tombs, S. (2021), *From social harm to zemiology: A critical introduction*, Λονδίνο: Routledge.
- Chambliss, W. & Seidman, R. (1971), *Law, Order and Power*, Μασαχουσέτη: Addison-Wesley Publishing Company.
- Chambliss, W. (1993), «On Law Making», στο Chambliss, W. & Zatz, M. (επιμ.), *Making Law: The State, the Law, and Structural Contradictions*, Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- Collins, V. (2018²), «State violence, women and gender», στο W. DeKeseredy, M. Dragiewicz (2018), *Routledge Handbook of Critical Criminology*, Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge, σ. 190-200.
- Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016), «Theories of femicide and their significance for social research», *Current Sociology*, 2016, vol. 64 (7), σ. 975-995.
- Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (12 April 2011), διαθέσιμο σε: <https://rm.coe.int/168046031c>.
- Cullen, P., Dawson, M. Price, J. & Rowlands J. (2021), «Intersectionality and invisible victims: reflections on data challenges and vicarious trauma in femicide, family and intimate partner homicide research», *Journal of Family Violence*, vol. 36, σ. 619-628.
- Davies, P. (2014), «Gender first: The secret to revealing sexual crimes and victimisations», στο Davies, P., Francis, P. & Wyatt, T. (επιμ.), *Invisible crimes and social harms*, Palgrave Macmillan, σ. 26-43.
- Davies, P. (2021), «Why social harm matters: Five reasons from a feminist influenced victim perspective», στο Davies, P. D., Leighton, P. & Wyatt, T. (επιμ.), *The Palgrave Handbook of social harm*, Palgrave Macmillan, σ. 453-472.
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2017), *Terminology and Indicators for Data Collection: Rape, femicide and intimate partner violence*, EIGE, Vilnius, ανακτήθηκε από: <https://eige.europa.eu/publications/terminology-and-indicators-data-collection-rape-femicide-and-intimate-partner-violence-report>.
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2021), *Defining and identifying femicide: a literature review*, Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, ανακτήθηκε από: <https://eige.europa.eu/publications/defining-and-identifying-femicide-literature-review>.
- Gilligan, C. (1982), *In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press.
- Ingala Smith, K. (2018), «Femicide», στο Lombard, N. (επιμ.), *The Routledge Handbook of Gender and Violence*, Λονδίνο: Routledge, σ.158-170.
- MacKinnon, C. (1989), *The Problem of Marxism and Feminism. Toward a Feminist Theory of the State*, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press.
- Papacharalampous, Ch. (2014), «Feminist Theory and Criminal Law Discourse: Countering Violence against Women through Widening Punitiveness on the Premises of Radical Democracy», στο D. Sorvatzioti, G. Antonopoulos, G. Papanicolaou, R. Sollund (επιμ.), *Critical Views on Crime, Policy and Social Control*, Λευκωσία: University of Nicosia Press, σ. 143-154.
- Quinney, R. (1970/2008), *The Social Reality of Crime*, Νιου Μπρούκλινγκ & Λονδίνο: Transaction Publishers.
- Radford, J. (1992), «Introduction», στο J. Radford & D. Russell (επιμ.) (1992), *Femicide: The Politics of Woman Killing*, Νέα Υόρκη: Twayne, σ. 3-12.
- Radford, J. & Russell, D. (1992), *Femicide: The Politics of Woman Killing*, ό. π.
- Russel, D. (2012), «Defining Femicide», Introductory speech presented to the United Nations Symposium on Femicide on 11/26/2012, *Defining Femicide - United Nations Speech by Diana E. H. Russell Ph.D.pdf* (dianarussell.com).
- Russell, D. (2008), «Politicizing the killing of females», στο Path κ.ά., *Strengthening Understanding of Femicide, Using Research to Galvanize Action and Accountability*, Washington DC Meeting April 2008, σ. 26-31, ανακτήθηκε από: www.path.org/publications/files/GVR_femicide_rpt.pdf.
- Russell, D. & Harmes, R. (2001), *Femicide in Global Perspective*, Νέα Υόρκη & Λονδίνο: Teachers College Press.
- Stout, K. (1992), «Intimate femicide: An ecological analysis», *Journal of Sociology and Social Welfare* 29, σ. 29-50.
- Taylor, R. & Jasinski, J. (2011), «Femicide and the feminist perspective», *Homicide Studies* 15 (4), σ. 341-362.
- Tombs S. (2018), «For Pragmatism and Politics: Crime, Social Harm and Zemiology», στο A. Boukli & J. Kotze (επιμ.), *Zemiology: Critical Criminological Perspectives*, σ. 11-31.
- UN Economic and Social Council (2012), Vienna Declaration on Femicide, UN, New York, https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-

2013-NGO1_E.pdf.

UN Economic and Social Council, Statement submitted by the Academic Council on the United Nations System, a non-governmental organization in consultative status with the Economic and Social Council, 01.02.2013, available at: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf.

UNODC (2018), Global Study on Homicide. Gender-related killing of women and girls, Βιέννη, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf.

UNODC (2012), Symposium on Femicide: A Global Issue that Demands Action!, <https://www.unodc.org/unodc/en/ngos/DCN5-Symposium-on-femicide-a-global-issue-that-demands-action.html>.

Vold, G., Bernad. T. Snippes, J. (2002⁵), *Theoretical Criminology*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press.

Walklate, S. (2004), *Gender, Crime and Criminal Justice*, Πόρτλαντ: Willan Publishing.

World Health Organization and Pan-American Health Organization (2012), Understanding and addressing violence against women: Femicide, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/WHO_RHR_12.38_eng.pdf.